

ЕВАНГЕЛСКИТЕ ЦИТАТИ В ПАШМАНСКАТА РЕГУЛА

Гергана Николова (София)

В статията се анализират различните видове предаване на евангелските цитати в Пашманската регула, хърватски глаголически ръкопис, който съдържа най-стария известен славянски превод на Устава на Бенедиктинския орден. Целта е да се открият следи от първоначалния славянски превод на Евангелието, като се взима предвид по-късната му еволюция както и подобие с евангелския текст в хърватските глаголически богослужбни книги. В тази връзка е важно да се очертаят границите между разнопосочните влияния върху евангелските цитати в ръкописа. Първата задача е да се определи влиянието на Бенедиктинския устав – начините, по които евангелските цитати в него са заети от Вулгата. Когато текстът на Вулгата е предаден точно, е обект на интерес да се установят черти, прехвърлени по-късно от латинската Библия в евангелските цитати в Пашманската регула. Анализира се също и степента на проникване на черти на съвременния вернакуларен старохърватски език. За целта се прилага сравнителният метод. Като база за сравнение основно се използва Мариинското евангелие и други представителни на архаичната и по-късните редакции на Евангелието, както и хърватски глаголически ръкописи на мисали и бревиари и *Editio princeps* от 1483 г., които илюстрират развитието на местната традиция в богослужбните книги. Резултатите от анализа показват, че в евангелските цитати в Пашманската регула са запазени някои елементи от ранната форма на славянския евангелски текст. От друга страна, е взет предвид също и видът на цитатите в латинския оригинал, Бенедиктинската регула. Понякога, когато има пълно съвпадение между латинския монашески Устав и Вулгата, текстът на евангелските цитати в Пашманската регула е предаден в съответствие с Вулгата. В някои от тези случаи се намират съответстващи примери в хърватските глаголически литургични книги. Евангелските цитати в Пашманската регула свидетелстват също и за изявено присъствие на старохърватски езикови черти – повече, отколкото в псалтирните цитати, и по-малко, отколкото в апостолските цитати. Ключови думи: Пашманска регула, цитати, Евангелие, Бенедиктински устав, Мариинско евангелие, хърватски глаголически мисали и бревиари

Старохърватският глаголически Пашмански ръкопис (RPaš) съдържа най-ранния запазен славянски превод на Устава на бенедиктинския орден. Неговото създаване се свързва с дейността на монасите от

ордена, които се установяват на хърватска земя и по-специално на тази част от тях, които използват славянския език в богослужението (OSTOJIC 1960; 1963). Както се вижда от бележките в него, е написан за Роговското абатство (OSTOJIC 1960: 25–27; 1964: 221–234), наречено по името на църквата си, »Св. св. Козма и Дамян« в Ткон на остров Пашман. Ръкописът се намира в архива на Хърватската академия на науките и изкуствата в Загреб със сигнатура Ia74 (Kuk. Cod. Glag. X)¹. Не е достигнал до днес в пълната си цялост: от фолиацията му с глаголически букви става ясно, че докато кодексът е бил цял, се е състоял от 70 листа, но от тях са запазени 60.

Паметникът е обект на разнопосочен научен интерес. Изследван е в палеографско (ŽAGAR 2011), езиково, текстологично отношение (отделни библейски цитати REINHART 2012; HANNICK 2006/2007), дори сведенията, които дава за нивото на медицинската култура от времето на неговото създаване (DÜRRIGL 2003).

Данните от самия препис показват, че RPaš датира от XIV в., но са изказани различни предположения за датировката на първоначалния превод от латинския оригинал. Павич и Остоич го отнасят към XII дори XI в. (OSTOJIC 1960: 20; 1963: 168; 1965: 365, 367; PAVIĆ 1875: 62–63). Остоич намира исторически доводи за хипотезата си в основаването на манастира »Св. апостол Йоан евангелист« при Биоград на море (Belgradum supra mare) около 1059 г. (OSTOJIC 1960: 27–28; OSTOJIC 1964: 216–220), на който крал Петър Крешимир IV (OSTOJIC 1960: 27–28; ŠANJEK 1993: 69) дава *privilegium libertatis* (привилегията за свобода). В началото на XII в. (1125–1126 г.) заради разрушаването му от венецианците е прехвърлен от материка на отсрещния остров Пашман, на върха на хълма Чоковац, близо до Ткон. Там получава новото си име от църквата »Св. св. Козма и Дамян«. Райнхарт определя времето на възникването на протографа около един век по-късно XII – XIII в. (REINHART 2012). Той привежда за предположението си доводи в няколко аспекта: исторически (подчиняването на манастира, където е написан, на цистерцианско управление), езикови (фонетични, морфологични и лексикални) и текстологични (близост с преработени по Вулгата литургични ръкописи).

¹ В изследването са използвани следните издания: PAVIĆ 1875; OSTOJIC 1965.

Езикът на ръкописа (PAVIĆ 1875: 63–71; 2005.a; 2005.b; 2008: 181–204), като отражение на неговата жанрова и стилова принадлежност (HERCIGONJA 2000, 196; DAMJANOVIĆ 1992/1993; 2003), представлява своеобразна амалгама (HERCIGONJA 1975: 33) от архаични черти и форми на вернакуларния говор във варианта му чакавски диалект².

Настоящата статия предлага поглед към RPaš от текстологична гледна точка в рамките на евангелските цитати, включени в нея.

Основание за такова изследване дава фактът, че текстът- образец Regula Benedicti (RB)³ изобилства от голям брой препратки (OSTOJIĆ 1960: 21; OSTOJIĆ 1965: 362) с различен произход: от отците на църквата или от Свещеното писание: и от Стария, и от Новия завет⁴. В главите, в които се описват основните постулати на монашеския живот, изобилието от цитати стига дотам, че големи сегменти от текста са съставени изцяло от позовавания преди всичко на Библията. А сред тях особено високо място е отредено на цитатите от Евангелието, както личи от призива на самия св. Бенедикт: »да продължим (...) под ръководството на Евангелието*« (Лук. 12:35 с. 120, с. 418, с. 650) – »per ducatum evangelii pergamus«.

Целите на текстологичния анализ се ориентират в няколко посоки. Една от тях е във връзка с преводния характер на RPaš да се установят границите на влияние на текста-образец RB, които се очаква да се проявят при отклонение на цитатите от каноничния текст във Вулгата (Vlg)⁵. Възможно е преводът да следва Vlg, когато има съответствие между RB и Vlg, а се наблюдава различие между Vlg и гръцкия

² Относно особеностите на чакавско-икавския диалект: HAMM 1963: 52–53; DAMJANOVIĆ 1992/1993; PECO 1985: 139–152.

³ За латинския текст тук са използвани изданията: PRICOCO 2006: 118–273; VOGÜÉ, NEUFVILLE 1972: I, 412–499; II, 508–913. Когато бъдат цитирани, на първо място ще се дава страницата от италианското издание, след това от френското и накрая от изданието УСТАВИ 2002: 649–716 (превод от руски език по изданието на Атонския манастир »Св. Пантелеймон« от 1892 г.). Макар да се приема за каноничен, на места той не съответства точно на текста на латински език. В случаите, когато преводът на български показва такива несъответствия, ще се предлага буквален превод, означен със звездичка.

⁴ Само за библейските цитати: PRICOCO 2006: XXXVII; VOGÜÉ, NEUFVILLE 1972: I, 135–143; VOGÜÉ 1973: 189–190.

⁵ Текстът се използва по изданията: WEBER, FISCHER 1983; MERK 1992.

евангелски текст (NTG)⁶, който от своя страна е бил основата на първоначалния славянски новозаветен превод.

Подробният текстологичен анализ на евангелските цитати в RPaš дава възможност да се открият и по-ранни пластове в текста, възможно влияние на първоначалния славянски (Кирило-Методиев) евангелски превод – може би при случаите на запазване на по-архаични езикови форми. В ръкописа на RPaš са установени не малко такива примери. Те са по-многобройни в цитатите от Псалтира (НИКОЛОВА 2009) и значително по-малко в позоваванията на Апостола (НИКОЛОВА 2013). Важно е да се изследва дали към Евангелието е проявен консерватизъм или е изразено по-свободно отношение и да се потърсят причините за избора на един от двата подхода. Като прояви на последното може да се оцени употребата на езикови форми на вернакуларния език от времето на създаването на ръкописа и/или по-рано. Установяването на такива черти показва пласта в текста, който е плод на по-късно обновяване.

Анализът на евангелските цитати се осъществява на два етапа. На първо място е от значение да се очертае техният вид в RB, който може да даде отражение в старохърватския текст. За по-голяма яснота при текстологичния анализ се приема условното разграничение между водещ цитат, който възможно най-много се приближава до съответния новозаветен текст, обозначен с **получер шрифт**, и останалите цитати, предлагани от издателите на RB или от други източници, които ще се определят като варианти⁷. Използването на възможно най-голям брой варианти цели да се приложи възможно най-широка база за сравнение, която би могла да даде отражение върху текста в RPaš. Колкото е по-голям броят на възможните варианти, толкова е по-висока валентността на препратката. Валентността се определя от това колко на брой и доколко близки съответствия съществуват между RB и Vlg. Тук трябва да се взема предвид спецификата на самия евангелски текст. Наблюдават

⁶ Използва се изданието NESTLE–ALAND 1993.

⁷ За определянето на препратките като водещо е използвано италианското издание, но в подходящи случаи са допълвани с позовавания, посочени във френското издание (фр), в използвания тук български превод на RB (бг), в Синодалното издание на Новия завет на български (НОВИЙ ЗАВЕТ 1941) (СБ) и в цитираните тук издания на Vlg. От своя страна, някои лични наблюдения върху старохърватския превод също дадоха повод за намиране на различни от предложените съответствия (+).

се голям брой паралелни варианти на текстове от Евангелието и от Свещеното писание като цяло, които отговарят на този в RB, както и наличието на по няколко варианта в нея, които се отнасят към едно и също място в Библията. Очертава се обща картина на застъпващи се, преплитащи се и допълващи се елементи, които биха могли да затруднят точното разпознаване на цитата. При евангелските цитати се наблюдава силно изразена поливалентност (изобилие на варианти), докато при апостолските – тя е по-слабо застъпена (НИКОЛОВА 2013), а при псалтирните – е ограничена (НИКОЛОВА 2009). При текстологичния анализ е важно да се отчитат броят на повторенията⁸ на един и същи цитат и комбинациите на елементи от същата или други библейски книги. Уводните думи, когато са включени такива, подсказват произхода на заетия евангелски текст. Степента на точност при предаването на текста на VIg в RB също е важен критерий за това, дали преводачът от латински език на старохърватски или преписвачът биха могли достатъчно ясно да различат цитата и оттам да намерят и използват вече съществуващ превод в хърватската глаголическа традиция. Валентността на цитатите, наличието и видът на въвеждащи ги думи и степента на точност определят разпознаваемостта на библейските препратки в RB. От друга страна, е необходимо да се държи сметка и за смисловата натовареност на текста, която би изисквала повече или по-малко съсредоточаване на вниманието на преводача/преписвача.

Подходящ пример за илюстрация на използвания подход са цитатите, в които присъстват части от Мат. 24:45:

Quis, putas, est fidelis servus et prudens, quem constituit dominus suus super familiam suam, ut det illis cibum in tempore? (притча за добрия слуга)

Те се явяват на три места в Правилото, като към тях се отнасят паралелни евангелски и апостолски текстове или се комбинират с тях. Затова ще бъдат означени по следния начин:

Мат. 24:45¹ фр

RB с. 258, с. 652, с. 710, гл. 64

21⁹ ut, dum bene ministraverit, audiat a Domino quod servus bonus, qui

⁸ Те ще бъдат отбелязвани с допълнителна цифра като степенен показател.

⁹ Номер на стиха в главата.

erogavit triticum conservis in tempore suo

в комбинация с Мат. 25:21¹

Ait illi dominus eius: Euge bone serve et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam, intra in gaudium domini tui. (притча за талантите)

вариант Лук. 12:42² + (притча за благоразумния домакин)

Dixit autem Dominus: Quis, putas, est fidelis dispensator et prudens, quem constituit dominus super familiam suam, ut det illis in tempore tritici mensuram?

в комбинация с 1 Тим. 3:13²

Qui enim bene ministraverint, gradum sibi bonum adquirent et multam fiduciam in fide, quae est in Christo Iesu.

Мат. 24:45² +

RB с. 258, с. 652, с. 710, гл. 64

22 Amen dico vobis – ait – super omnia bona sua constituit eum¹⁰

Мат. 24:47¹

Amen, dico vobis, quoniam super omnia bona sua constituet eum.

Мат. 25:21² +

Ait illi dominus eius: Euge bone serve et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam, intra in gaudium domini tui.

Лук. 12:42³ +

Dixit autem Dominus: Quis, putas, est fidelis dispensator et prudens, quem constituit dominus super familiam suam, ut det illis in tempore tritici mensuram?

Мат. 24:45³ СБ

RB с. 256, с. 648, с. 709, гл. 64

5 sed domui Dei dignum constituent dispensatorem¹¹

Лук. 12:42¹

Dixit autem Dominus: Quis, putas, est fidelis dispensator et prudens, quem constituit dominus super familiam suam, ut det illis in tempore tritici

¹⁰ Мат. 24:27 почти напълно съответства на текста от Регулата, но в него вместо quoniam е вмъкнато ait («казва») и fut. I е заменено с pf. («постави»).

¹¹ УСТАВИ 2002 »да се постави добър управител на Божия дом«.

mensuram?

Пс. 104:21

constituit eum dominum domus suae et principem omnis possessionis suae

Мат. 24:47²⁺

Amen, dico vobis, quoniam super omnia bona sua constituet eum.

Мат. 25:21³⁺

Ait illi dominus eius: Euge bone serve et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam, intra in gaudium domini tui.

В RB може да се изброят общо 107 позовавания на Евангелието. От тях 51 са такива, които се определят тук като водещи цитати. Обект на изследване няма да бъдат 7 цитата: **Мат. 6:7**, **Мат. 9:12**, **Мат. 12:36**, **Мат. 18:6²**, **Мат. 18:12** (Лук. 15:4 и Йоан 10:11)¹², **Мат. 18:15-16**, **Лук 11:9** (Деян. 12:16 и Лук. 15:5), които липсват в RPaš, тъй като листовете, на които са се намирали, не са запазени (от края на гл. 16 до 31 включително), с изключение на **Лук 11:9**, където липсва думата, която препраща към този стих. Това означава, че обект на анализ ще бъдат 44 водещи цитата.

Същността на самата Регула – буквално Правилник, който съдържа законите, по които монахът управлява живота си, определя съдържанието на евангелските цитати в нея. За един монах най-високият закон са Христовите думи, в които са вложени Божиите заповеди (в Мат. 22:36 се говори за »*mandatum magnum in lege*«)¹³. В RB те са използвани контекстуално според изискванията на конкретния случай. Голяма част от заповедите са изразени пряко (20 цитата) в съответствие с Мат. 19:17 »*si autem vis ad vitam ingredi conserva mandata*«¹⁴. Това обяснява преобладаването на такива цитати в гл. 4 – извършването на добри дела означава изпълнението на Божиите закони, което води до спасение. За да ги разясни, Христос често се обръща към последователите си с поучения, някои във вид на сентенции, и с притчи. Примери от тях също са включени в RB: от поученията 18

¹² В скоби тук и по-долу ще бъдат давани вариантите към определен водещ стих.

¹³ ... *ἐντολή μεγάλη ἐν τῷ νόμῳ*

¹⁴ ... *εἰ δὲ θέλεις εἰς τὴν ζωὴν εἰσελθεῖν, τήρησον τὰς ἐντολάς.*

цитата и от притчите 10 цитата, към които се пръсъединяват думите от срещите с митаря и стотника: **Мат. 8:8** и **Лук. 18:13**. Три цитата представят части от Господнята молитва (в гл. 7 **Мат. 6:10** с. 156, с. 478, с. 665; в гл. 13 **Мат. 6:12** с. 174, с. 520, с. 673 и **Мат. 6:13** с. 174, с. 520, с. 673). За настоящото изследване е важно да се държи сметка за смисловата натовареност на евангелските цитати, защото тя е обвързана със степента на достъпност на текста на RB. Щом съдържанието на евангелския текст в Устава е от изключително значение за монаха, то може да се очаква да бъде изразено на възможно най-разбираем език и за най-неукия последовател на Христовото учение. В старохърватската езикова среда от времето на RPaš езикът на евангелския текст в хърватските глаголически ръкописи и разговорният език се различават по степента на своята достъпност. Затова е въпрос на избор от страна на преводача/ преписвача на монашеския Устав доколко ще използва единия или другия езиков вариант.

Повторения на водещия цитат, които няма да се приемат като самостоятелен цитат, се срещат в 7 случая: **Мат 7:12¹** и Лук. 6:31 заедно с Тов. 4:15 (с. 144, с. 456, с. 658, гл. 4), **Мат. 7:12²** (с. 250, с. 640, с. 707, гл. 61), и **Мат. 7:12³** (с. 266, с. 666, с. 714, гл. 70); **Мат. 7:14¹** (с. 124, с. 424, с. 652, *Предисловие*) и **Мат. 7:14²** (с. 150, с. 466, с. 662, гл. 5); **Мат. 25:36¹** (с. 144, с. 456, с. 658, гл. 4) и **Мат. 25:36²** (с. 204, с. 570, с. 686, гл. 36); **Лук. 10:16¹** (с. 150, с. 466, с. 661, гл. 5) и Лук. 10:16² (с. 150, с. 468, с. 661, в същата глава); **Йоан 6:38¹** (с. 150, с. 466, с. 662, гл. 5) и **Йоан 6:38²** (с. 158, с. 480, с. 666, гл. 7); **Йоан 12:35¹** (с. 120, с. 416, с. 650, *Предисловие*) и **Йоан 12:35²** заедно с 1 Кор. 9:24 (с. 120, с. 416, с. 650 в същата глава). За настоящото изследване отчитането на повторенията е важно, за да се проследи дали в превода в RPaš те са предавани по един и същи, или по различен начин.

В Правилото има 10 комбинации, към които се добавят 3 повторения: от различни евангелия: **Мат. 8:8** и **Лук. 18:13** (с. 164, с. 488, с. 668, гл. 7); **Мат. 5:39-41** и Лук. 6:29 (с. 160, с. 482, с. 666, гл. 7); от Евангелието и Стария завет: **Мат. 7:12¹** (Лук. 6:31¹ СБ) и Тов. 4:15/16¹ (с. 144, с. 456, с. 658, гл. 4), **Мат. 7:12²** (Лук. 6:31² СБ) и Тов. 4:15/16² (с. 250, с. 640, с. 707, гл. 61) и **Мат. 7:12³** (Лук. 6:31³ СБ) и Тов. 4:15/16³ (с. 266, с. 666, с. 714, гл. 70); **Мат. 12:20** фр, бг и Ис 42:3 (с. 256, с. 650, с. 710, гл. 64); от

Евангелието **Мат. 11:15** (Мат. 13:9 Vlg, Марк 4:9 Vlg, Марк 4:23 Vlg, Марк 7:16 Vlg, Лук. 8:8 Vlg, Лук. 14:35 Vlg) и Откровение на Йоан 2:7 (с. 120, с. 414, с. 650, *Предисловие*); от Евангелието и Апостола¹⁵: **Мат. 7:13-14** и Як. 3:14 (с. 268, с. 670, с. 715, гл. 72); **Мат. 13:52** и 1 Тим. 3:2², Тит 1:8² фр (с. 256, с. 650, с. 710, гл. 64); **Йоан 12:35¹** и 1 Кор. 9:24¹⁺ (с. 120, с. 416, с. 650), Йоан 12:35² и 1 Кор. 9:24² (с. 124, с. 422, с. 652 и двата пъти в *Предисловието*), едновременно и от Евангелието, и Апостола: цитирания **Мат. 24:45¹** фр (притча за добрия слуга), Лук. 12:42² + (притча за благоразумния домакин) и Мат. 25:21¹ (притча за талантите) с 1 Тим. 3:13². Текстът, който се отнася до **Мат. 19:18**, препраща към евангелските варианти Мат. 5:21, Марк 10:19, Лук. 18:20, но съдържа и елементи, които са взети от Стария завет Изх. 20:13-17, Втор. 5:17-21 или Апостола: Рим. 13:9². Комбинирането на елементи от различни библейски текстове в един цитат е от значение за анализа на цитатите в RPaš, защото то проблематизира точното определяне на произхода им, ако изрично не е упоменат. Въпрос на интерес е как са »сглобени« отделните фрагменти на старохърватски: в духа на Кирило-Методиевия текст или в съответствие със самата RB.

Около половината (21+4 повторения) от текстовете в RB, които препращат към Евангелието, са въведени с уводни думи, които могат да подсказват поне донякъде техния произход. В голяма част от случаите (9+2 повторения) цитатите са указани като Божии слова към: **Мат. 7:3**, (Лук. 6:41 СБ) (с. 138, с. 444, с. 655, гл. 2), Мат. 7:14² (с. 150, с. 466, с. 662, гл. 5), **Мат. 7:24-25** (Лук. 6:47-48 СБ) (с. 122, с. 420, с. 651, *Предисловие*), **Мат. 24:47¹** (с. 258, с. 652, с. 710, гл. 64), **Мат. 25:35** (с. 232, с. 610, с. 698, гл. 53), **Мат. 25:36** (с. 204, с. 570, с. 686, гл. 36), което се отнася и за **Мат. 25:40**, **Лук. 10:16¹** (с. 150, с. 466, с. 661, гл. 5) и Лук. 10:16² (с. 150, с. 468, с. 662, гл. 5), **Лук. 21:34** (с. 210, с. 578, с. 689, гл. 39), **Йоан 6:38¹** (с. 150, с. 466, с. 662, гл. 5) и Йоан 6:38² (с. 158, с. 480, с. 666, гл. 7). От изброените цитати единствено **Мат. 7:24-25** (Лук. 6:47-48 СБ) ясно е отнесен към Евангелието: »Затова и Господ казва в

¹⁵ Когато се използва наименованието »Апостол«, се има предвид разделът от Новия завет, който включва Деяния на светите апостоли и Послания апостолски, а не богослужебната книга, която се използва в православното богослужение, а в католическото богослужение се явява във вид на перикопи в съответните богослужебни книги.

Евангелието« – »Unde et Dominus in evangelio ait«.

Достатъчно ясно е посочено съдържанието на цитатите, които са части от Господнята молитва: към **Мат. 6:12** (с. 174, с. 520, с. 673, гл. 13) и малко по-долу в същия контекст към **Мат. 6:13**: (с. 174, с. 520, с. 673, гл. 13). По-общо е указанието към **Мат. 6:10** (с. 156, с. 478, с. 665, гл. 7).

На два пъти изрично се прави уговорка, че казаното е Божия заповед: към **Мат. 5:39-41** (Лук. 6:29) (с. 160, с. 482, с. 666, гл. 7) и към **Мат. 23:3** (с. 148, с. 462, с. 660, гл. 4).

В няколко случая (5+1 повторение), подобно на въвеждането на псалтирните цитати, много общо се посочва, че става дума за библейски текст: **Мат. 6:33** (Лук. 12:31 СБ) (с. 142, с. 450, с. 656, гл. 2), **Мат. 7:12¹** (Лук. 6:31 СБ, в комбинация с Тов. 4:15 (с. 250, с. 640, с. 707, гл. 61) и Мат. 7:12² (с. 266, с. 666, с. 714, гл. 70), **Мат. 10:22** (Мат. 24:13 бг) (с. 158, с. 482, с. 666, гл. 7), **Мат. 23:12** (Лук. 14:11, Лук. 18:14) (с. 154, с. 472, с. 663, гл. 7), **Мат. 26:50** (с. 246, с. 636, с. 705, гл. 60).

Изброените начини за въвеждане на евангелските цитати в RB показват, че указанията не посочват напълно ясно произхода на зетия текст. От друга страна, при останалата половина от цитатите липсват каквито и да било изясняващи произхода им думи.

Най-важният елемент, който има отношение към разпознаването на цитатите е степената на точност спрямо Vlg при тяхното предаване в RB. Тя е означена и в двете използвани в това изследване издания¹⁶. За да бъде постигната възможно най-голяма яснота в детайлите при сравнителния анализ, възникна необходимостта от доуточняване на разделението точни – неточни цитати. Някои от определените като точни в изданията на RB, които представят отделни несъответствия с Vlg, са подразделени тук в група на приблизителните. Основанието е, че

¹⁶ В PRICOCO 2006 е направено по-общо разделение между точни – неточни цитати. Точните цитати са отбелязвани със звездичка, без да се държи сметка за наличието в някои случаи на отделни несъответствия между текста на Vlg и заемките от нея в монашеския Устав. Силно променените, към които са отнесени и реминисценциите, са дадени в индекса без допълнителен знак. В VOGÜÉ, NEUFVILLE 1972, обратно на италианското издание, точните, приблизителните и променените са дадени в текста под линия без диференциране със специален знак, а в индекса накрая са отбелязвани общо с получер шрифт. От тях са отделени реминисценциите, означаващи с получер шрифт със звездичка.

трябва да се проследи дали промените, внесени в RB спрямо текста на Vlg, са отразени в RPaš. Разделението на приблизителни и неточни е относително. То се определя от броя лексикални несъответствия спрямо Vlg, степента на морфологична преработка и от това дали са специално указани като цитати. За определяне на спадащите към двете групи цитати: приблизителни и неточни е комбинирана класификацията на двете издания на RB. В групата на приблизителните цитати влизат някои от точните цитати според италианското издание, като е отчетено наличието на отделни разлики. Като неточни цитати тук са обединени неточните от италианското издание, като са отделени от определените във френското издание като реминисценции. Посочените като реминисценции във френското издание в това изследване са класифицирани като четвърта група. При тях при сравнителния анализ могат да се търсят общи черти не на ниво цялостен свързан текст, а само за отделни лексеми. В единични случаи по лична преценка определен цитат ще бъде определян по различен начин в сравнение с групирането на библейските цитати, предложено от издателите на RB.

Според предложената тук класификация, в RB има 10 случая (към тях се добавя повторението Лук. 10:16²) на точно предаване на текста на Vlg: = **точни** **Мат. 5:34** фр, **Мат. 6:12-у**¹⁷, **Мат. 6:13-у**, **Мат. 6:33-у**, (Лук. 12:31), **Мат. 7:14²-у**, **Мат. 10:22-у** (Мат. 24:13 бг), **Мат. 24:47¹-у** (Мат. 24:45²+, Мат. 25:21²+, Лук. 12:42³+), **Мат. 26:50-у**, **Лук. 10:16¹-у** и Лук. 10:16²-у, **Лук. 14:11-у** (Лук. 18:14, Мат. 23:12). В тези случаи на пълно съответствие би могло да предполага подобно пълно съвпадение между текста им в RPaš и евангелския текст в хърватските глаголически богослужбни книги. Тук би могло да се очакват отделни прояви на адаптация по посока на Vlg при определени синтактични разлики между нея и гръцкия вариант на Евангелието, от който е направен първоначалният славянски превод, от който има следи в хърватската глаголическа традиция.

В 14 случая, към които се присъединява и повторението Йоан 6:38², латинският текст на RB свидетелства за голяма близост с Vlg, но се наблюдават елементи на преработка. В това изследване те се определят като ≈ **приблизителни**: **Мат. 6:10-у**, **Мат. 7:3-у** (Лук. 6:41

¹⁷ -у означава, че цитатът е въведен с уводни думи.

СБ), Мат. 7:24-25-у (Лук 6:47-8 СБ), Мат. 11:15-у (Мат. 13:9 Vlg, Марк 4:9 Vlg, Марк 4:23 Vlg, Марк 7:16 Vlg, Лук. 8:8 Vlg, Лук. 14:35 Vlg, в комбинация с Откр. 2:7), Мат. 23:3-у, Мат. 25:35-у, Мат. 25:36²-у, Мат. 25:40-у, Марк 12:30 (Втор. 6:5, Мат. 22:37+, Лук. 10:27²), Марк 12:31 (Лук. 10:27¹, Мат. 19:19, Мат. 22:39, Рим. 13:8 +, Рим. 13:9¹, Гал. 5:14 СБ, Як. 2:8 СБ, 1 Сол. 4:9² +, Петр. 1:22² +), Лук. 18:13 (в комбинация с Мат. 8:8)-у, Лук. 21:34-у, Йоан 6:38¹ и Йоан 6:38²-у, Йоан 12:35¹-у (в комбинация с 1 Кор. 9:24¹+). Повечето промени в тях са обусловени от изискванията на контекста, не са многобройни и не се отразяват сериозно на общото звучене и смисъла на евангелския текст и той е ясно различим.

И при двете групи на точни и приблизителни цитати повечето пъти се наблюдава ясно изразена връзка между високата степен на точност при цитирането и наличието на указания, че текстът е зает от Свещеното писание. Очевидно е желанието да се подчертае и в двата случая (като се пренебрегнат отделните несъответствия при приблизителните), че не става дума за авторови идеи и реч. Само за един от точните и един от приблизителните, липсва указание за произхода му.

Не такова е положението при \neq **неточните** цитати – 9, към които се добавят 3 повторения (Мат. 25:36¹, Мат. 7:12^{2-у,3-у}): Мат. 5:33, Мат. 5:39-41-у (в комбинация с Лук. 6:29), Мат. 5:44¹ (Лук. 6:27, Лук. 6:35 Vlg), Мат. 7:12^{1,2-у,3-у} (Лук. 6:31^{1,2,3} СБ, в комбинация с Тов. 4:15^{1,2,3}), Мат. 16:24 (Марк 8:34 СБ, Лук. 9:23), Мат. 19:18 (Втор. 5:17-21, Мат. 5:21 бг, Марк 10:19 СБ, Лук. 18:20, в комбинация с Изх. 20:13-17, Рим. 13:9²), Мат. 25:36¹ (Ис. 58:7), Лук 6:28¹ (1 Кор. 4:12² фр, 1 Петр. 3:9²), Лук. 12:48, Лук. 16:2. За почти всички тях липсват указания, откъде са заети с изключение на Мат. 5:39-41 и Мат. 7:12^{2,3}. Много са вариантите, при това на различни места в Свещеното писание, които се отнасят към текста на Десетте Божии заповеди, докато в останалите случаи има единични варианти. Определените тук като неточни цитати имат много повече елементи на преработка в сравнение с приблизителните. Включени са почти неразлично в текста в РВ като авторови думи, изречени от наставник, чието мнение трябва да бъде възприето и следвано неотклонно. Може да се очаква във връзка със затрудненото им разпознаване преводният им вариант в РПащ също в определена степен

да се отклонява от евангелския текст в богослужебните хърватски глаголически книги и от ранната традиция – от Кирило-Методиевия превод.

Към групата на □ **реминисценциите** спадат 11 водещи цитата, към които се добавят две повторения **Мат. 7:14¹**, **Йоан 12:35²**: **Мат. 5:22** бг, **Мат. 5:44²** (Лук. 6:28²), **Мат. 7:13-14** (в комбинация с Як. 3:14), **Мат. 7:14¹**, **Мат. 11:25** (Лук. 10:21), **Мат. 12:20** бг и фр (в комбинация с Ис. 42:3), **Мат. 13:33** (Лук. 13:20-21 СБ), **Мат. 13:52** (в комбинация с 1 Тим. 3:2² и Тит 1:8² фр), **Мат. 18:15** (1 Кор. 9:20), **Мат. 24:45¹** фр (Лук. 12:42²⁺ в комбинация с **Мат. 25:21¹**, 1 Тим. 3:13²), **Лук. 12:35** (Еф. 6:14/15, 1 Петр. 1:13 СБ), **Лук. 12:42¹** (Пс. 104:21, **Мат. 24:45³** СБ, **Мат. 24:47²⁺**, **Мат. 25:21³⁺**), **Йоан 12:35²** (в комбинация с 1 Кор. 9:24). Те представляват отделни думи или фрази, които препращат към притчи и образи от тях: **Мат. 7:13-14** и **Мат. 7:14¹** (образа на двата пътя, водещи към живот и смърт), **Мат. 12:20** (образът на пречупената тръстика), **Мат. 13:33** (царството небесно сравнено с квас), **Мат. 13:52** (историята за книжника, подобен на стопанин на съкровищница), цитираните по-горе **Мат. 24:45¹**, **Лук. 12:42¹**. Функцията им е да насочват вниманието към изпълнението на поръките, дадени в RB. Част от цитатите са комбинирани (5), което допълнително затруднява разпознаването им. Затова може да се предположи, че в тях следите от традиционния евангелски текст ще бъдат трудно различими.

Въз основа на разгледаните основни елементи, определящи степента на разпознаваемост: наличието макар и на приблизителни указания за произхода на цитатите и точността при включването им в RB според представената класификация (табл. № 1), може да се твърди, че евангелските цитати в RB са сравнително добре разпознаваеми. Същевременно е необходимо да се отчете по-малката честота на употреба за богослужебни нужди на Евангелието в сравнение с Псалтира. Освен това по време на служба то е предоставяно да бъде четено само от изпълняващите богослужението, а не от всички присъстващи, както Псалтира. Затова не може да се очаква да се познава от монасите така задълбочено и наизуст, подобно на Псалтира. Таблица № 1 Класифициране на евангелските цитати, техните повторения и комбинации

при включването им от Vlg в RB¹⁸

Table 1. The classification of the Gospel quotations, their repetitions and combinations in inclusions from Vlg into RB

Вид на цитата	Повторения	Въвеждане	Общ брой комбинации	Стар Завет	Нов Завет
= 10 точни	1	9+1	-	-	-
≈ 14 приблизителни	1	11+1	3	-	1 А 1 Е 1 Откр.
≠ 9 неточни	3	1+2	3+2 1 Ст з/А	1+2	1 Е
□ 11 реминисценции	2	-	4+1	1	2+1 А 1 Е и А

* * *

Формулировката на въвеждащите думи към цитатите в RPaš може да даде информация за това как е възприеман следващият ги текст и дали в него могат да се очакват елементи с архаичен за XIV в. характер. В повечето случаи в тях преобладават старохърватски чакавски морфологични и лексикални черти: **Мат. 6:33** *romeni, ča pisa-no je* (л. 8a), **Мат. 18:6¹** *ča pravi s(ve)to Pismo* (л. 14a), **Лук. 21:34** *kako [i] Go(spod)ъ ... pravi* (л. 26(34)a). На няколко места се наблюдават и елементи на архаичен език **Мат. 11:15** *gl(a)sъ b(o)ž'ji ... na vsaki d(a)пъ uči g(lago)le I ošće* (л. 1b), **Лук. 10:16²** *Iže ... pravi [B(og)ъ]* (л. 11b), **Йоан 6:38¹** *Ti bo takovi v istinu, ... g(ospod)nju zap(o)v(i)dъ pl'ne, iže govoriť* (л. 11b), **Йоан 12:35¹** *Ježe g(lago)letъ* (л. 1b), които биха могли да подсказват, че следва текст с архаичен произход.

Вторият етап в анализа е изследване на оформянето на евангелските цитати в RPaš. При това е приложен методът на сравнителния анализ, като се отчитат разликите на фонетично, морфологично, синтактично, лексикално и общо текстологично ниво. На фонетично ниво се взимат предвид особеностите на старохърватския език, в частност

¹⁸ В таблицата повторенията са отбелязвани с + ; използвани са съкращенията Ст з – Стар завет, Е – Евангелие, А – Апостол.

на чакавския диалект, като са изключени тези, които са приети за нормативни в богослужебните хърватски глаголически книги. Графичните, правописните и пунктуационните несъответствия не са взети под внимание.

Като водещ материал за сравнение на евангелските цитати в RPaš, който да илюстрира Кирило-Методиевата евангелска традиция, е избрано Мариинското евангелие (M) – глаголическо четириевангелие от края на X или началото на XI в. То е представител на *архаичната редакция*, която се смята за най-близка до славянския първопревод на Евангелието. Когато има варианти в ръкописи, в които е отразен развоят на евангелския текст, те ще бъдат посочвани само там, където дават важно съответствие с RPaš. За Евангелията от Матей и Йоан са използвани различията от съответно 31 и 26 ръкописа в АЛЕКСЕЕВ, ПИЧХАДЗЕ, БАБИЦКАЯ 1998 и АЛЕКСЕЕВ, АЗАРОВА, АЛЕКСЕЕВА 2005: тук са посочвани примери от Асеманиевото евангелие (As), Зографското евангелие (Zg), Остромировото евангелие (OE), Савината книга (SK) като представители на *архаичната редакция*, Юриевското евангелие (Ju), Добриловото евангелие (DI) и Вълканово евангелие (Vκ) като илюстрация на *преславската редакция*, Гълковното евангелие на Теофилакт Български (Th) и ръкописи **A** и **B**, които се отнасят към *атонската редакция*. За Евангелията от Марк и Лука от особена полза са вариантите, дадени от ЯГИЧ 1883 по Асеманиевото евангелие (As), Зографското евангелие (Zg), Остромировото евангелие (OE) и Савината книга (SK).

За да се установи слоят, който свидетелства за развитието¹⁹ на местната хърватска глаголическа традиция, са подбрани няколко представителя, които да илюстрират особеностите на хърватските глаголически богослужебни книги. Спецификата им е свързана с някои закономерности, отбелязани от Тандарич (TANDARIĆ 1993.a; 1993.b). От една страна, е характерен консерватизмът по отношение на старославянската основа, която почива на гръцкия изворен текст. Но от друга страна, има тенденция към приближаване по посока на Vlg. Следи от такава редакция има в хърватски глаголически ръкописи още от XII в., както отбелязва Райнхарт (REINHART 1990; 1989–1990). При

¹⁹ За еволюцията на славянския евангелски текст VRANA 1991–1993.

това степента на преработка се различава в зависимост от това към коя от двете групи е отнесен съответният ръкопис. В изследването като сравнителен материал са включени представители и от двете групи.

От една страна, са представени *консервативните мисали* от т. нар. северна група, в които Тандарич отбелязва, че има тенденция към приближаване по посока на Vlg по-осезаемо в началото и края на перикопите (TANDARIĆ 1993a; 1993.b). Първият от тях е Омишалският (III₄) от началото на XIV в., който се смята за най-старият запазен цялостен хърватски глаголически мисал. Текстологичната редакция на перикопите в него е близко до наследената библейска традиция (VAJS 1948; KATIĆIĆ 2007: 418–419). Тъй като въпреки изразената му древност в него вече се наблюдават чертите на влияние на Vlg и хърватизиране (VRANA 1991–1993; MOSZYŃSKI 1986), може да открият съответствия в това отношение с RPaš. От изданието на Врана на евангелските перикопи в него особено полезни за това изследване са вариантите от Вълкановото евангелие (Vκ) и Юриевското евангелие (Jυ) за Евангелията от Марк и Лука. Другият използван тук мисал, който спада към същата северна група и пази архаичната традиция, е Рочкият мисал (Ro) (GRABAR et al. 1973), датиращ от началото на XV в. след 1421 г. от областта Истрия. Ръкописът също дава ценен материал за сравнителния анализ.

В изследването се прави сравнение и с представители на групата на *иновативните мисали*, наричана южна или Задарско – Кърбавска, за които Тандарич отбелязва, че преработването по Vlg се разпростира и във вътрешността на перикопите (TANDARIĆ 1993.a; 1993.b). Използвани са примери от Хървоевия глаголически мисал (Hm) (GRABAR et al. 1973), датиран от 1404 г., дело на свещеника Бутко. Неговите черти, които свидетелстват за по-ясно изразена тенденция към приближаване до Vlg и засилване на местните хърватски езикови черти, особено в полза на южния чакавски диалект, с множество икавизми, разпространен в района на Сплит, предполагат намирането на аналози в RPaš. Подобна близост предлагат и вариантите включени в изданието на GRABAR et al. 1973 от Новаковия глаголически мисал (Nk), създаден през 1368 г. от принца на Кърбава. Той е използван като основен образец при съставянето на първопечатния глаголически

мисал от Editio princeps 1483 г. (Ed pr 1483). Евангелският текст не е представен в хърватските глаголически бревиари, тъй като в тях е дадено само началото на перикопата (TANDARIĆ 1993.a; 1993.b).

За апостолския текст на вариантите на водещите цитати са използвани следните ръкописи, които принадлежат към *архаичната редакция*: Слепенският апостол (Сл) от XII в., Охридският апостол (О) от края на XII – началото на XIII в., Матичиният апостол (Мат) от третата четвърт на XIII в., апостол №89 от фонда на Народна библиотека »Св. св. Кирил и Методий« (С89) от XIV в. и апостол №502 от фонда на Народна библиотека »Св. св. Кирил и Методий« (С502) от 60-те години на XIV в.. За сравнение са приложени примери и от II Връбнишки бревиар (Vb 2) от 1391 г. и бревиара на Вид Омишлянин (Vid) от 1396 г.

Вариантът за един от водещите цитати от старозаветния текст не присъства в Паримейника, но е включен в изброените по-горе хърватски глаголически мисали и Ed pr 1483.

В края на статията е приложен списък на използваните ръкописи.

Въз основа на направеното изследване се получиха следните резултати.

От общо 44 цитата в RB в RPaš само 2 (**Мат. 5:34** л. 9b и **Мат. 6:13** л. 21a) възпроизвеждат напълно = **точно** текста на **М**. И двата съответстват на точните цитати в латинския текст. Първият е една от заповедите в гл. 4 и към нея липсва указание за произход в съответствие с начина на изложение в тази глава. Подобие то на синтактично ниво между Vlg и RB води очаквано до еднаква форма на цитата и в **М**, и в RPaš. Вторият точен цитат **Мат. 6:13** е една интересна илюстрация на преводаческа или преписваческа волност, която отнесена към свещеността на съдържанието ѝ – Господнята молитва, е напълно разбираема. Според монашеския Устав на латински език поръката е »да се възглася ... последната част от тази молитва, за да отговорят всички« (с. 174, с. 520 с. 673) – »ultima pars eius orationis dicatur, ut ab omnibus respondeatur«. В RPaš е даден пълният текст и на »последната част«, и на края на молитвата: ... čtite dari do onoga mĕsta, kadĕ pravi »I ne v(a)v(e)di n(a)sъ v napastъ«. I to r'ci glasno, a bratija rečutъ: »Izb(a)vi n(a)sъ ot(ъ) neprijazni« (л. 21a). Морфологичният вариант във второто изречение

на родително-винителна форма n(a)сь вместо старата винителна форма нъ, която присъства в **М**, тук не е отчетен като несъответствие, тъй като е засвидетелстван в много ръкописи (Ju SK Th Vk \mathcal{A} \mathcal{B}).

Много по-голям е броят на случаите – 13 (в броя им не са включени повторенията Лук. 10:16², Йоан 6:38²): **Мат. 5:44**¹, **Мат. 6:10**, **Мат. 6:12**, **Мат. 7:14**², **Мат. 10:22**, **Мат. 11:15**, **Мат. 24:47**¹, **Мат. 25:35**, **Мат. 26:50**, **Марк 12:30**, **Лук. 10:16**^{1и2}, **Лук. 14:11**, **Лук. 18:13**, Йоан 6:38², в които се наблюдават макар и малко на брой незначителни по отношение на цялостната форма и съдържание отклонения спрямо **М**. Това дава основание цитатите да бъдат определени като \approx приблизителни. Указващи произхода им думи липсват само при 2 цитата **Мат. 5:44**¹ и **Марк 12:30**. Те се намират в гл. 4, но заради съдържанието им: Христови заповеди, известни на всеки добър християнин, може да се предположи, че не е било проблем да бъдат разпознати и възпроизведени точно.

Текстът на **Мат. 5:44**¹ л. 9b (Лук. 6:27, III₄, Hm липсва; Лук. 6:35 III₄, Hm липсва), който спада към групата на неточните цитати от латинския текст, показва прилики с перикопата в мисалите, където е редактиран по Vlg. Но дали заради Vlg или заради RB е предпочетено точното съответствие на латинската inimicos neprijateļe пред врагъ за τὸς ἐχθρὸς. Вероятен е първият вариант заради същия лексикален избор в nepriētele III₄, nepriēteli Hm по Vlg. В цитата е извършено разместване в словореда в съответствие с RB, което го различава от **М**. Същевременно вместо инфинитив по RB има заповедна форма като в **М**.

Присъствието в тази група на двете комбинации, които тук са класифицирани като приблизителни цитати в RB, **Мат. 11:15** и **Лук. 18:13**, е разбираемо. В тях промените са ограничени и елементите с различен библейски произход, които ги допълват, са »слепени«.

Към приблизителните цитати в RPaš спрямо **М** се отнасят почти всички останали точни цитати от RB (7) без **Мат. 6:33**. Отразените в тях несъответствия спрямо **М** или вариантите, представени в използваните за сравнение ръкописи, не могат да намерят обяснение в текста на латинския извор.

Особено на фонетично, но и на морфологично ниво личат елементи на влияние на старохърватския разговорен език в чакавския му диалект. Пример за това в **Мат. 26:50** е употребата на местоименната форма на

č' (л. 40(48)b) за ad quid при на неже за ѓф' ѓ, която напомня за на čto Nk, Ro, Ed pr 1483 и варианта на što Hm, докато в архаичния мисал се вижда традиционната на neže III₄. Формата за перфект в същия цитат също показва хърватски черти както по отношение на спомагателния глагол, така и в рефлекса на еровата гласна: si prišalъ при еси пришелъ. Същата форма представя и Hm за разлика от esi III₄, Nk, Ro и prišl' III₄.

В **Мат. 10:22**, Мат. 24:13 15а има случай на едновременно влияние на разговорния език във вид на икавизъм, лексикална и морфологична промяна с предпочитанието на причастие в простата му форма от прост глагол пред причастие в сложната му форма от съставен глагол: trivъ за qui perseveraverit пред прѣтрѣпѣвѣзѣ като съответствие на гръцкото членувано причастие ὁ ὑπομένων. Отново морфологично и фонетично подобна форма показва prētriv' Hm, а по-архаични варианти – другите мисали prētr' rēvi III₄ Ro, prētr' rēv Nk.

Причина за замяната в **Лук. 10:16**¹² poslušajutъ (л. 11а и л. 11b) и на двете места в изречението, при това с несъответстваща форма за мн. ч. при audit вместо слѹшлатъ за ἀκούει, като е и в хърватските мисали slušaetъ, може да се търси в контекстуален превод, съобразен с водещата идея за послушание в монашеския живот.

Примери за лексикални замени (табл. № 4) дават и **Мат. 24:47**¹ с govoгу (л. 45(53)a) за dico спрямо глѣж за λέγω, както е в хърватизирания мисал govoгу Hm, докато в останалите се пази g(lago)lju III₄, Nk и Ro, **Мат. 6:12**, който в ръкописа е нормализиран (попълнени са липсващите в RV думи), с k(a)ko (л. 21a) за sicut вместо ъко за ὡς. Вероятно книжовната лексема се е сващала като твърде архаична, а стремежът е бил постигането на актуално звучене. Същевременно в този цитат е засвидетелствана една от малкото архаични форми в RPaš за 1 л. мн. ч. сег. вр. otrušcajem' (PAVIĆ 1875: 68). Във връзка с осъвременяването на лексиката може да се обясни употребата на лексикален синоним, който излиза дори извън хърватската евангелска традиция в **Мат. 24:47**¹ (Мат. 24:45², Мат. 25:21² Лук. 12:42³) više (л. 45(53)a) за super спрямо надъ за ἐπι, подобно на nad' III₄ и Ro, nada Hm и Nk.

Интересен пример има в **Лук 14:11** (л. 12b) (Лук. 18:14, Мат. 23:12). Тук е използван vznāša от възнашати вместо възнесетъ от (св. вид) възнести или възноситъ от (несв. вид) възносити. Относителното

изречение »qui se exaltat« поставя дилема за откриване на произхода на превода му. То е възпроизведено точно в RB по двата варианта в Лука, докато в Мат. 23:12 глаголното време в него е futurum II »qui ... se exaltaverit«. Може да се приеме, че »ki se vznaša« възпроизвежда и трите евангелски варианта по Vlg с хърватско местоимение. Но в ръкописите от славянската и хърватската традиция по гръцки образец $\delta\ \upsilon\psi\omega\upsilon\upsilon$ се среща *vzносaи са*, както *vznosei se* III₄, Nm, при Мат. 23:12 за $\delta\sigma\tau\iota\varsigma\ \upsilon\psi\omega\upsilon\upsilon\sigma\epsilon\iota$ иже възнесетъ/ възноситъ са Вп, също и *Iže vzosit' se* III₄, Nk и Ro, докато *ki vzosit' se* се среща в хърватизирания Nm. Може да се гадае дали е имало объркване заради близостта на текстовете в синоптичните евангелия или е следвана Vlg, чийто текст е цитиран в RB.

При Лук. 10:16^{1m2} не може да има колебание: и в двата случая е предложен превод с относително изречение с местоимение от живия хърватски език *Ki ... poslušajute* (л. 11a и 11b) под влияние на RB и оттам Vlg вместо сег. деят. прич. *Слушајте*, което се среща и в хърватските глаголически мисали *Slušaеi*²⁰.

Като незначителни разлики спрямо традиционния евангелски текст може да се отбележат неточният превод на *amice* с *brate* (л. 40(48)b) при *дрочује* за $\acute{\epsilon}\tau\alpha\iota\tau\epsilon$ в Мат. 26:50, както и отделни пропуски: в Мат. 7:14² *k'* (11b) за *quae ducit ad* спрямо *въвод*, и *въ* за $\eta\ \acute{\alpha}\pi\acute{\alpha}\gamma\omicron\upsilon\sigma\alpha\ \epsilon\eta\varsigma$ (съкратен, но при оставалите думи са запазени лексикалните съответствия), в Мат. 10:22 (л. 15a) под влияние вероятно на RB липсва *же* за $\delta\grave{\epsilon}$ *autem*, както е *že* III₄, Ro и Nk, но и в Nm и показателното местоимение *съ*, *тъ* за *hic*, в гръцки членувано причастие, което не присъства в III₄ и Nm, в Мат. 24:47¹ *ъко* при $\delta\tau\iota$ *quoniam*, което е заместено от *геће* (л. 45(53)a) заради *ait* в RB.

Останалите приблизителни спрямо M цитати (5 и повторението Йоан 6:38²) спадат към приблизителните от RB. Част от несъответствията в тях подобно на горните не може да се обяснят с влияние на промените, отразени в латинския текст на RB, а по-скоро се дължат на личния избор на хърватския преводач или преписвач. Такова е разместването в словоредата в Мат. 6:10 *tvoja vola* (л. 14a) спрямо *волъ твоъ*, при което притежателното местоимение е в съответстващото на традиционния евангелски текст 2 л. в сравнение с използваното като третолично *illius* в RB.

²⁰ Пример за подобна тенденция в хърватските глаголически мисали дават ПЕТКОВ, ДИМИТРОВА 2003: 103.

Въпрос на постигане на актуално звучене е внасянето на елементи от фонетичните особености на езика от епохата на създаването на ръкописа. Тук може да се изброят няколко примера за икавизми: в **Мат. 25:35** присъства *biňь* (л. 34(42)а) при *вѣхъ* и *biňь* Нм срещу *běh'* III₄ и Ro и в **Мат. 8:8** *nisamъ* (л. 17b) при *нѣсмъ* и *nisamъ* Нм срещу *něsm'* III₄ и *něsam'* Nk, докато в същия стих срещу *grīšnikъ* при *грѣшниковъ* в **Лук. 18:13** мисалите пазят архаичната форма *grěšniku*. От чакавския диалект идва формата *prijaste* (л. 34(42)а) от *приѣти* в **Мат. 25:35**, която отново е засвидетелствана в Нм. Примери за хърватски фонетичен развой са формите *nisamъ* и *stranанъ* (л. 34(42)а) в **Мат. 25:35** при *страненъ* и при същата форма *stranанъ* Нм и *stran'н'* III₄.

Пример за последователно изразеното в ръкописа предпочитание към употреба на смекченото склонение има в **Марк 12:30** *vs(i)мъ* (л. 9а) спрямо *всѣмъ*, както е засвидетелствано във вариантите **Мат. 22:37** и **Лук. 10:27**²¹ *vsimъ* в хърватизирания Нм при *vsѣм'* в останалите мисали III₄, Nk и Ro. Морфологичната несъответствие между *възлюбвиши* и *ljubite* (л. 9а) в същия стих е обоснована контекстуално, макар да не отговаря на инфинитива *diligere* в RB: заповедта в цитата е отправена към всички монаси.

На лексикално ниво (табл. № 4) избраните синоними на използваните в **М** лексеми вероятно са актуални и по-разбираеми за съвременния на RPaš читател. В този смисъл би могло да се тълкува изборът в **Марк 12:30** на *s' vseju moćiju* (л. 9а) за *ex tota virtute* ('сила', в новозаветния текст тази лексема често се използва като синоним на *vis*) пред *всѣмъ крѣпостиѣ своиѣ* за *ἐξ ὅλης τῆς διανοίας*, където е предпочетена и предложна връзка. Вариантът **Лук. 10:27**²¹ във Vlg *ex omnibus viribus tuis*, на гръцки *ἐν ὅλη τῇ ἰσχύϊ* дава същия превод *всѣмъ крѣпостиѣ М* или *отъ всѣмъ крѣпости твоѣ* As, *vsimi silami tvoimi* Нм, но никъде не присъства Пашманската лексема. *Prijaste* (л. 34(42)а) за *suscepistis*²¹ спрямо *въвѣсте*, *въведоште* или *свъзведоште* за *συνηγάγετέ*, *collexistis* в **Мат. 25:35** можеше да се обясни с разликите между RB и Vlg, но присъствието на същата лексема в Нм *priēste* при *въвѣсте* III₄

²¹ За сравнение при цитата от RPaš ще се дава съответствието от RB, което е важно да се отбележи, особено когато има разлика между текста на RB и Vlg. След примера от **М** ще се дават съответствията в NTG и Vlg.

потвърждава актуалността ѝ, още повече че в нея личи фонетичната особеност на чакавския диалект.

На синтактично ниво се явява случаят с изразяването на сег. деят. прич. в гръцкия и оттам в Кирило-Методиевия текст срещу относително изречение във Vlg, оттам в RB и в RPaš²². Към цитата, който е комбинация от Откр. 2:7 и евангелски текст се отнасят 7 варианта от синоптичните евангелия. Единствено Марк 4:23 *ι̅μ̅α̅τ̅* за *ε̅ι̅ τ̅ι̅ς̅ ε̅χ̅ε̅ι̅*, *si quis habet* се приближава до *ki imat̅* (л. 1b) с хърватско относително местоимение (Марк 7:16, който съответства на същия гръцки текст, дава буквания превод на условното изречение *α̅ι̅ε̅ κ̅α̅τ̅ο̅ ι̅μ̅α̅τ̅*). Във всички останали случаи **Ματ. 11:15**, **Ματ. 13:9**, **Λυκ. 14:35**, **Λυκ. 8:8** в **Μ** се явява *ι̅μ̅α̅τ̅* като точен морфологичен отговор на *ὁ̅ ε̅χ̅ω̅ν*, *qui habet*, откъдето вероятно е почерпан цитатът. Дори и хърватизируаният Hm, при който може да се очаква влияние на Vlg, в **Λυκ. 8:8** представя простата форма *imie* при сложната *im̅ei III₄* и *Ro, im̅ei Nk*. Забележително е, че в **Μαρκ 4:9**, който на гръцки дава подходящата за случая синтактична форма *Ὅς̅ ε̅χ̅ε̅ι̅*, отново има *ι̅μ̅α̅τ̅*. Изложеното води до заключение, че може да се говори за влияние в RPaš на RB и чрез нея на Vlg. Това личи и в липсата на притежателните местоимения в **Μαρκ 12:30** (л. 9a). По подобие на RB на латински тук е включено само едно и то е контекстуално променено.

Текстът на **Ἰωαν 6:38**² е подходящ пример, който илюстрира като цяло вида на цитатите, класифицирани тук като приблизителни в RPaš спрямо **Μ**:

RB с. 158, с. 480, с. 666, гл. 7

Non veni facere voluntatem meam, sed eius qui me misit.

Vlg

... descendi de caelo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius, qui misit me

NTG

... καταβέβηκα ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με (με+πατρος)

RPaš (л. 15a)

²² Относно формите на сег. деят. прич. в хърватските глаголически мисали JURČEVIĆ 2004.

Nisamъ prišaľь tvoriti moje просто voľe na volju poslav'šago me [O(t)ca].

М ... сънидъ с нбсе . да не творѣ вола моеѣ. нъ волиѣ пославъшааго ма
*III*₄ ... snid s nebese· da ne tvorū vole moee· na volju poslavšago me oťsa·

Hm ... snidъ s(ъ) n(e)b(e)se da ne tvorū vole moee · da volju poslav'šago me o(тъ)ca ·

Под влияние на промяната от Vlg към RB е пропуснатата частта с нбсе за ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, de caelo, която присъства в глаголическите мисали s nebese. По-сериозната промяна на стиха в RB дава своето отражение в RPaš както на лексикално ниво Nisamъ prišaľь спрямо сънидъ, така и на морфологично (при същата дума перфект вместо аорист, при вариантите от други ръкописи е със втори сигм. аор. сънидоуѣ в много от тях) и синтактично tvoriti вместо да творѣ, макар че двете са синонимни начини за изразяване на цел. Фонетични черти на хърватския език показват nisamъ и na, като втората е представена в *III*₄, а лексемата в *Hm* е различна. От друга страна, забележителен признак за това, че в този цитат е следван евангелският текст от първопревода му и приет в хърватската глаголическа традиция, е, че е запазено мин. деят. прич., съответстващо на гръцкото аор. деят. прич., въпреки че в RB и Vlg има относително изречение.

На фона на представената тук класификация на евангелските цитати в RB се открива тясната връзка в RPaš между степента на ясното им различаване от авторските думи и тяхното заемане от текста, утвърден в традицията, с някои единични несъответствия. Внесените в тях промени са в посока на живия разговорен език с цел по-голяма достъпност и особеностите на Vlg и на текста на RB, когато се отклонява от нея.

В 18 случая (в броя им не е включено повторението на **Мат. 25:36²**), в които разликите спрямо текста на **М** са многобройни и по-сериозни, цитатите може да бъдат определени като ≠ **различни**²³: (**Мат. 5:33**, **Мат. 5:39-41**, **Мат. 6:33**, **Мат. 7:3**, **Мат. 7:12**, **Мат. 7:24-25**, **Мат. 16:24**, **Мат. 19:18**, **Мат. 23:3**, **Мат. 25:36¹** и **Мат. 25:36²**, **Мат. 25:40**, **Марк**

²³ Изборът на наименованието се определя от това, че така се избягва смесване с »неточните« цитати в RB спрямо Vlg. При това няма пълно съответствие между неточни и различни цитати.

12:31, Лук. 6:28¹, Лук. 12:48, Лук. 16:2, Лук. 21:34, Йоан 6:38¹, Йоан 12:35¹).

Към тях спада само един точен цитат от RB **Мат. 6:33**, с вариант Лук. 12:31 (л. 8a), чието въведение дава ориентация за неговия произход. В RPaš той съдържа множество промени спрямо **М**, извършени на няколко нива едновременно. Причините за тях не могат да се търсят в латинския текст, но изглежда се определят от желанието за езикова достъпност. Най-незначителната е разместването в позицията на местоимението *van*. Фонетично типична проява на чакавския диалект има в наречието *ргіје* (макар в **М** да е употребено *паче*, лексемата *прѣжде* е засвидетелствана в много евангелски ръкописи As Dl OE SK Th Vk Zg *А Б*, представителни на *архаичната, преславската и атонската* редакции на евангелския превод). Архаичната форма *ргѣзде* се пази в III₄, Nk, Ro, а народната хърватска *ргіје* е използвана в Nm. По отношение на лексикалното съдържание добавянето на *ino* и на *opet* в RPaš е контекстуално обосновано и е проява на свободен превод. Синонимната употреба на хърватизираната форма *vzda* при приложатъ са може донякъде да намери обяснение във варианта от SK *прѣдастъ*, но е възможно да става дума за контекстуално лексикално осъвременяване. За сравнение лексемата, която е използвана в **М**, се среща във всички приложени тук мисали: *priložetъ (se)*.

9 цитата: **Мат. 7:3, Мат. 7:24-25, Мат. 23:3, Мат. 25:36²⁴, Мат. 25:40, Марк 12:31, Лук. 21:34, Йоан 6:38¹, Йоан 12:35¹** съответстват на приблизителните позовавания на Евангелието в RB, от които 5: **Мат. 7:3, Мат. 23:3, Лук. 21:34, Йоан 12:35¹** и особено **Мат. 7:24-25** са указани. В тази подгрупа има 2 комбинирани цитата в латинския текст на RB. Йоан 12:35¹ е съчетан с елемент от 1 Кор. 9:24 и това е отразено адекватно в RPaš: *tacite* (л. 1b) за *currete* в RB и в кирилските апостолски ръкописи: *тецѣте* Сл, *тѣцѣте* О за *трѣхете*. При това формата в RPaš е хърватизирана и пример за такава тенденция има в *tacite* Nm в сравнение с *t'сѣте* III₄. В евангелския текст се явява *ambulate*, *перипатѣте*, които са преведени с *ходите* **М** и в хърватските глаголически мисали *hodѣте* III₄ и *hodite* Nm. **Мат. 19:18** едновременно препраща към Изх.

²⁴ Тъй като стихът се повтаря в подгрупата на различните цитати Мат. 25:36¹, които в RB са неточни, ще бъде коментиран там, за да може сравнението да бъде по-ясно.

20:13-17, Втор. 5:17-21, Мат. 5:21, Марк 10:19, Лук. 18:20, Рим. 13:9² и ще бъде разгледан подробно по-долу.

Разликите в RPaš спрямо **М** в тази подгрупа на различните цитати се изразяват в няколко отношения едновременно и са многобройни.

По отношение на размествания в словоредата примери дават **Мат. 7:3** *tvoga brata* (л. 6a) спрямо *вратра твоего*, **Мат. 7:24-25** *stvorit' i s'bljudet'* (л. 3a) спрямо *сзшитъ ... и творитъ (сътворитъ ОЕ, Zg)* и **Йоан 12:35¹** *da v(a)sъ t'ma sem(')rtna ne obimet'* (л. 1b) спрямо *да тъма васъ не иметъ*. Хърватските мисали предлагат друга подредба на тази част от стиха *da tmi vas ne obimut III₄, da t'mi ne obimutъ v(a)sъ Nm*. При тях под влияние на Vlg е избрано мн. ч., защото е неправилно схваната формата *tenebrae*, която е *pluralia tantum* спрямо *σκοτία*. Затова може да се предполага, че в този случай RPaš съхранява традиционната форма.

На фонетично ниво има примери за хърватизирани форми: за промяна на еровата гласна в **Мат. 25:40** *mañšej* (л. 24(32)a) при *мъньшихъ М*, *мъньшеи Th*, за икавизъм в **Мат. 23:3** *zapoviđa* (л. 10a), а в лексикално отношение преводът е контекстуален, и за икавско-чакавска форма в **Мат. 7:24-25** *utvr'jena ... bi* (л. 3a) спрямо *основана ... бѣ*.

Наблюдават се и морфологични разлики в RPaš, отново породени от преминаване към живия говор. Такава е цитираната по-горе форма на притежателното местоимение в **Мат. 7:3** *tvoga* (л. 6a) при *твоего*. Забележително е, че тук не е отразена промяната при *vides ... vides* от Vlg в RB *videbas ... vidisti*. По отношение на именните форми **Мат. 7:24-25** (л. 3a) предлага няколко случая, които свидетелстват за предпочетание към смекченото склонение: на *kamici* (DAMJANOVIĆ 2005.a: 144; 2008: 186) срещу на *камене*, и *rike* спрямо *рѣкы* (DAMJANOVIĆ 2005.a: 143; 2008: 185). В същия смисъл Дамянович предлага тълкувание за окончанието на *kameně* (DAMJANOVIĆ 2005.a: 145; DAMJANOVIĆ 2008: 187; PAVIĆ 1875: 66) спрямо на *камене*, но допуска, че е възможно да е станало объркване между двете близко звучащи гласни.

По отношение на глаголните форми в същия стих неправилно е избрано сег. вр. *pridutъ ... vzvijut'*, което не може да се обясни с използвания в текста на латински *perfectum venerunt ... flaverunt*, в сравнение с аор. *придѣж ... възвѣаша* за *ἤλθον ... ἔπνευσαν*, още повече че малко по-надолу следва *t'lknuše* в съответстващ аор. В **Мат. 23:3**,

както отбелязва в изданието си Остоич (OSTOJIC 1965: 380), е сбъркано числото, използвано е ед. ч. *zapovida.... tvorì* (л. 10a) при мн. ч. *di-sunt.... faciunt* спрямо *рекѣтъъ ... ходиите* (творите As Dl Ju OE Th Vk Zg *А.Б*) и в хърватските глаголически мисали *rekutъ ... tvorète* III₄, *tvorite* Hm, Nk и Ro.

Изобилието на лексикални варианти в групата на различните в RPaš, които съответстват на приблизителните цитати в RB е наистина голямо (табл. № 4). Обяснение за тяхното въвеждане в някои случаи може да се търси в измененията, направени в RB спрямо Vlg. Това се отнася преди всичко за промените в местоименните форми: лично местоимение в **Мат. 7:3** *Ti* (л. 6a) за *Qui* (букв. »Ти, който«) спрямо въпросително *Что* за *Ti*, *Quid*, както е и в мисалите в Лук. 6:41CB *Čto*. В **Мат. 23:3** под влияние на замяната на относително-обобщителното местоимение *quaeumque* във Vlg с относителното *Quae* в RB в RPaš е включено чакавското му съответствие *Ča* (л. 10a) спрямо елико *аште* при *ἵσα ἕαν*, а в глаголическите мисали тенденцията е към съкращаване *ašće* III₄ и Ro, в Hm липсва. Близък до изледвания вариант с архаична форма на местоимението е *êže* Nk. В този цитат е следвана формата в RB: *изразът по дѣломъ же ихъ при κατὰ δὲ ἐτὰ ἔργα αὐτῶν*, *secundum opera vero eorum* е преобразуван в относителното изречение а *ča samъ tvorì* с хърватски морфологични черти за *quae autem faciunt*. Традиционният текст е запазен в хърватските глаголически мисали *po dĕlom že* (i *po dĕlom* Nk) *ih'* III₄, Nk и Ro с изключение на Hm, където тази част липсва. По подобен начин в **Мат. 25:40** е използвано хърватското относително местоимение *Čto* (л. 24(32)a) за *Quod* вместо съюза *понеже* за израза *ἕφ' ἡσων* и за *adverbium relativum quamdiu*, запазен в архаичните мисали *po-peže* III₄ и Ro. Лексемите в иновативните мисали дават възможност и за друго тълкувание. В никое от използваните тук издания на Vlg за това място не е предложено друго разночетене, но ако се предположи, че е възможно да е имало вариант *Quod* (в латински това е форма на *pronomen relativum*, но и съюз за причина), то *ča* Hm и *eže* Nk се явяват логично. В **Лук. 21:34** замяната в RB *Videte* вместо *Attendite* във Vlg води до разликата между RPaš *Varuite se* (л. 26(34)a) и *ВЪНЕМАЉТЕ* за *Προσέχετε*. Възможно е преводът *t'l'knuše* (л. 3a) спрямо *нападѣ* в **Мат. 7:24-25** да се дължи на търсене на съответствие на *impergerunt* ('хвърлям

се') в RB, която е заменила *inguerunt* ('хвърлям се, връхлетявам') във VIg, макар че гръцкият текст също дава подобно разнообразие *προσέτε-σταν* ('връхлитам върху') и *ἔκρουσαν*, *-εῤῥηξάν*, *-εκοψάν* ('блъскам в'), при което в славянската традиция се явяват вариантът от SK *пѣтѣжъ* са и морфологичният вариант *нападоша* в много ръкописи от *архаичната*, *преславската* и *атонската* редакция (DI Ju OE Th Vk *Ѕ Ъ*). Вероятно на латинско влияние се дължи и замяната на предлога *na* (на гръцки връзката е безпредложна) с *v* (л. 3а) за *in* в същия стих. Пак там малко далечно съответствие е избраната форма *s'bljudet'* (л. 3а) за *audit* вместо *сѣшитѣ* и *сѣтворитѣ* за *ἀκούει*. Вероятно нишката на мисълта е била в духа на RB: да чуеш – да послушаш, да се подчиниш – да спазваш словата Божии.

В останалите случаи лексикалните замени, които са отбелязани в табл. № 4, може да се свържат с осъвременяване на езика в течение на преписваческия период и на редактиране на новозаветния текст в хърватска среда. Доказателство, че става дума за актуализация на евангелския текст в хърватска среда, е наличието на същата лексема в хърватските глаголически мисали.

По отношение на синтаксиса в Лук. 21:34 е предпочетена предложната връзка *skozi* (л. 26(34)а) при Ablativus instrumenti в RB вместо безпредложна връзка тв. пад. в М при *ἐν*, *in* във VIg. В Йоан 12:35¹ се е получило объркване при предаването на вида на подчиненото изречение за време *dum ... habetis*, *ὥς ... ἔχετε*, което е предадено като целно-обстоятелствено *da ... imiti budete* (л. 1b) с морфоролична промяна на сказуемото в бъдеще време при *донъдеже ... имате*, както е отразено в мисалите *dondeže III₄*, *egda Hm... imate*.

Допълнителната текстова преработка като пропускане или добавяне на отделни думи спрямо пълния евангелски текст не е изолирано явление. Понякога това е заложено в текста на RB: липсват в Мат. 7:3 (л. 6а) *же* за *δέ*, *autem*, във варианта му Лук. 6:41 *же III₄*, липсва и в Hm, пак в Мат. 7:3 (л. 6а) *оцѣ* за *τῷ ὀφθαλμῷ*, *oculo*², Мат. 23:3²⁵ (л. 10а) *вамѣ* при *ὑμῖν*, *vobis* (присъства в някои от ръкописите на RB), в мисалите *v(a)тъ*, в Мат. 7:24-25 (л. 3а) *і сѣниде* *дождѣ* за *καὶ κατέβη*

²⁵ Отделни елементи от този стих са съкратени в RB, което е спасено в RPaš, но тук ще се вземат под внимание само запазените части от него.

ή βροχή), et descendit pluvia, съюзът и et, και пред t'l'knuše и в **Лук. 21:34** (л. 26(34)а) же сѣвъ ... когѣа за δὲ ἑαυτοῖς ... ποτὲ, autem vobis ... forte. От изворния текст на RB идват и добавените в **Йоан 12:35**¹ světlostь života (л. 1b) за lumen vitae и t'ma sem(')rtna (л. 1b) за tenebrae mortis. Местоименията samъ и тоgo (л. 10a) в **Мат. 23:3** са прибавени вероятно за благозвучие по инициатива на някой от преписвачите, както е и в **Лук. 21:34** с подсилващото смисъла прилагателно zališno към ob'jidanje²⁶ (26(34)а). До особено объркване се е стигнало в **Мат. 25:40** при предаването на израза uni ex/de his fratribus meis minimis, представен в М единомуу отъ сиxъ малъixъ братръ моиxъ мньшиxъ по ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου. В RPaš не е включена частта единомуу отъ сиxъ малъixъ, която присъства и в мисалите edinomu ot malihъ sihъ III₄ и Nm, където обаче отсъства степенуваната форма. А според използваните издания на RB (с. 204, с. 570) е пропусната fratribus meis, но точно тя присъства в RPaš brat'ji mojej ... i brat'ji mojej mañšej (л. 24(32)а). Вероятно преработката и морфологичното съвпадение на латински между Abl. (separationis вместо класическия Gen. partitivus) и Dat. (objecti indirecti) pl. дават обяснение за използването на дат. пад. вместо род. (за означаване на част от цялото). От друга страна, в представителя на кирилската традиция на евангелския превод Th, има същото морфологично съдържание братии мои мньшен.

Анализът на текста (табл. № 4) на **Марк 12:31** (л. 9а) показва синонимна лексикална промяна: koliko вместо чко, което личи и в последователността в хърватските глаголически мисали и бревиари за евангелския и апостолския текст êko III₄, Nk и Ro, за Рим 13:9¹ в Ed pr 1483, за Гал. 5:14 във Vb II, за Як. 2:8 във Vid, но в Мат. 22:39, Лук. 10:27¹, Рим 13:9¹ k(a)ko Nm. При него има и необосновано от RB пропускане на местоимението самъ за σεαυτόν ipsum, което се среща навсякъде. Но най-забележителното е смесването с други цитати с близко съдържание, което даде основание техният произход да бъде потърсен в Апостола. С това може да се обясни предпочитанието към простия пред префигириания глагол ljubi за diligere вместо възлюбихи в евангелския и апостолския текст в Рим 13:9¹, Гал. 5:14 Сл, О. Як

²⁶ Лексемата е включена в Списъка на думите от ръкописа в OSTOJIC 1965: 428. Там е отбелязано, че в RPaš тя се среща само на това място.

2:8 Мат, С89 (л. 57a/58b), С502 (л. 44b) за ἀγαπήσεις, diliges (Мат. 19:19, Мат. 22:39 възлюби SK Th от Vκ), въпреки че навсякъде в глаголическите мисали се пази Vzljubiši, както и в Рим 13:9¹ в Ed pr 1483, в Гал. 5:14 във Vb II, в Як. 2:8 във Vid. Същата лексема като в RPaš в същата форма е използвана в 1 Сол. 4:9² + любѣти Сл, 1 Петр. 1:22²+ любѣте Мат, Рим.13:8+ любѣти Сл, О, в мисалите ljubite. Вероятно под влияние на апостолския текст вместо словосъчетанието искрънѣаго/влизньнааго в **Марк 12:31**, Лук. 10:27¹ подроу҃га Zg своего/твоего за τὸν πλησίον σου, proximum tuum, което е засвидетелствано в Мат. 22:39, Лук. 10:27¹ iskr'n'ago твоего III₄, Nk и Ro, а iskr'n'ega твоега в хърватизирания Hm, Лук. 10:27¹ svoego Рим 13:9¹ svoega в RPaš е изразена идеята за взаимност другъ друга по подобие на 1 Сол. 4:9²+, 1 Петр. 1:22²+, Рим.13:8+. Може би съдържанието на последния е дало повод за такова объркване, като се вземе предвид, че на мястото на τὸν ἕτερον във Vlg се явява прилагателното proximum и вероятно по неин образец е преведено и в Nk и Ed pr 1483:

Рим.13:8

Vlg ... ut invicem diligatis; qui enim diligit proximum legem implevit.

NTG ... τὸ ἀλλήλους ἀγαπᾶν· ὁ γὰρ ἀγαπᾶν τὸν ἕτερον νόμον πεπλήρωκεν.

Сл ... дроу҃гъ дроу҃га лубѣти : лубан бо дроу҃га законъ сконѣаветъ :

О ... дроу҃гъ дроу҃га любити · люби бо дроу҃га законъ сконѣча ·

Hm ... другъ друга ljubite Ljubei bo druga zakonъ isplnaetъ ·

Ljubei] Iže ljubit' Nk I druga] isk'nago Nk

Ed pr 1483 ... другъ друга ljubite. Iže bo ljubitъ iskrnnago zakonъ isplnitъ.

Ето още един пример, който дава цялостна представа за характеристиките на групата на различните цитати в RPaš, съответстващи на приблизителните в RB:

Йоан 6:38¹ (л. 11b)²⁷

Ne pridohъ činiti moje voļe, da ņega, ki me posla.

Той е особено подходящ заради сравнението с неговото повторение Йоан 6:38², който вече беше анализиран и спада към групата на приблизителните цитати в RPaš. **Йоан 6:38¹** също като него има

²⁷ Съответстващите тектове от RB, Vlg, в славянската традиция и от мисалите бяха приложени по-горе в анализа към Йоан 6:38².

указание за произхода си в текста на Регулата. И двата имат едно и също съдържание, но промените тук са повече на брой и по-значителни. Това, което сближава разглеждания цитат с текста на **М**, е аористната форма, макар да не е асигматичен аорист *сѣнидѣ*, а – втори сигматичен, но в много ръкописи от основните редакции се явява същото време *сѣнидоуѣ* (Dl Ju OE Th *Æ. Æ* *сниде* Vκ). Лексемата обаче е същата както в Йоан 6:38² заради промяната, извършена в RB. Инфинитивът и съюзът са различни спрямо **М**, като да присъства и в хърватизирания мисал Hm. Морфологично *нега* е вече форма от живия хърватски език на мястото на *него*. Синтактично под влияние на латинския текст (в RB и във Vlg) *qui misit me* се явява във вида *ki me posla* с относително местоимение отново от живия език срещу сег. деят. прич. *посълавъшааго* и *poslav'šago* III₄, Hm. Изложеното дава основания да се направи заключението, че при определените тук като различни цитати в RPaš, макар да се отнасят към приблизителнителните в RB, което означава добре разпознаваеми, все пак са внесени значителни промени в сравнение с традиционния евангелски текст. Причините за това може да се търсят в по-малка степен по посока на влиянието на латинския извор, но преди всичко се основават на жанра и стила на RPaš, които предполагат стремеж към разбираем, осъвременен език.

Останалите 8 различни цитата в RPaš (в тях не се включват 3 повторения **Мат. 7:12²**, **Мат. 7:12³**, **Мат. 25:36¹**): **Мат. 5:33**, **Мат. 5:39-41**, **Мат. 7:12¹**, **Мат. 7:12²**, **Мат. 7:12³**, **Мат. 16:24**, **Мат. 19:18**, **Мат. 25:36¹**, **Лук. 6:28¹**, **Лук. 12:48**, **Лук. 16:2** се отнасят към неточните в RB. Почти половината (4) от тях имат указания за произхода си **Мат. 7:12²**, **Мат. 7:12³**, **Мат. 5:39-41** и **Лук. 12:48**. Сред тях са 3-те комбинации **Мат. 7:12** и **Мат. 19:18**, **Мат. 5:39-41**. В тази подгрупа преводът следва силната преработка, на която е бил подложен евангелският текст при включване му в RB. Поради това и цитатите са трудно различими. Така текстът в RPaš е оформен във всяко отношение под влиянието на RB и това дава основание да се говори повече за превод, а не за заемане на готови цитати от Кирило-Методиевата традиция или от евангелския текст в хърватските глаголически мисали. Едва отделни думи отвеждат към тях. Като се вземат предвид стиловата и жанрова характеристика на RPaš, езиковите черти, които тя предлага в този

случай отговарят в голяма степен на чертите на вернакуларния език, характерен за средата, в която е създадена. Основание за това дава и смисловото съдържание на цитатите, особено на тези, които са от гл. 4 *Видове добри дела / Какви са инструментите за добри дела?* (5, в които не се включва повторението) (**Мат. 5:33**, **Мат. 7:12**, **Мат. 16:24**, **Мат. 19:18**, **Мат. 25:36¹**, **Лук. 6:28¹**). В тях са изразени най-важните за монаха заповеди, които управляват живота му, и е наложително да бъдат разбираеми за всеки.

На морфологично ниво водещият цитат **Мат. 7:12¹** и повторенията му дават няколко такива примера за обновени местоименни форми в: **Мат. 7:12¹** *ga* (л. 9a), *Ča* и *toga* в **Мат. 7:12²** (л. 41(49)b) и **Мат. 7:12³** (л. 48(56)b). Пак тук във връзка с комбинирането с **Тов. 4:15** е използвано ед. ч. вместо мн. ч. *ne hoćeši* в **Мат. 7:12¹** (л. 9a) и **Мат. 7:12²** (л. 41(49)b) и *ti ...ně godi ...* в **Мат. 7:12³** (л. 48(56)b), *učini* в **Мат. 7:12¹** (л. 9a) и *tvori* в **Мат. 7:12²** (л. 41(49)b) и **Мат. 7:12³** (л. 48(56)b) за **Мат. 7:12¹** *vult ... faciat*, за **Мат. 7:12²** и **Мат. 7:12³** *vis ... feceris* спрямо *hoćete ... tvorite* при евангелския текст *ἐὰν θέλητε, vultis* и **Лук. 6:31** *θέλετε ... facite, ποιείτε*. Глаголните форми в **Тов. 4:15** са в ед. ч. и аналогията с тях е определяща: *odis... facias, μοσεῖς... ποιήσης*, които са представени като *vznenavidiši... stvori* в **Vb1**.

Много по-забележителни разлики спрямо **M** може да се намерят в лексикално отношение. Както може да се очаква, промененият лексикален състав в **RB** спрямо **Vlg** често дава своето отражение в **RPaš**. Такъв е случаят с по-голямата част от **Лук. 12:48** *veće vzda* (л. 7b) за *plus committitur* спрямо *прѣдѣша много за παρέδεντο πολύ*, *commendaverunt multum* и *se hoće* (л. 7b) за *exigitur* спрямо *просѣтъ за αἰτήσουσιν*, *petent*.

Друг път едва ли промяната в латинския текст е основание за несъответствието на **M** лексикален избор, който е насочен към активни в момента лексеми, засвидетелствани в хърватските глаголически мисали. Доказателство за това дават и двата цитата **Мат. 25:36¹** и **Мат. 25:36²**, като вторият спада към групата на приблизителните в **RPaš**. Едва ли промяната от **Vlg** на *sooperuistis* към *vestire* в **RB** е основанието за предпочитанието в **Мат. 25:36¹** към *oblíci* (л. 9a) при *одѣвете* за *περιβάλετέ*, който се явява в част от хърватските глаголически мисали *oděste* III₄, Nk

и Ro, odiste Hm, но в иновативния Nk в Mat. 25:43 се среща същата лексема *oblěkoste*, както в RPaš. Показателна в същото отношение е употребата на *pohoditi* (л. 9a) за *visitare* в Mat. 25:36¹ и *pohodiste* (л. 24(32)a) за *visitastis* в **Mat. 25:36²** при посѣтитѣ за *ἔπεσκέψασθε* при използването на същата лексема в хърватските глаголически мисали *posētiste* III₄, Nk и Ro, но *pohodiste* в иновативния Hm, както е в RPaš.

Понякога не се установяват промени в RB спрямо Vlg и въпреки това се наблюдават лексикални разлики в RPaš спрямо M. Разликите в RPaš са отново по посока на живия език, но трябва да се отбележи също, че съответната лексема е станала част и от литургичния език на хърватските глаголически мисали, като в **Лук. 16:2** *gačunъ* (л. 44(52) a), която присъства в Ro, за *rationem* спрямо *отъвѣтъ* за *τὸν λόγον*, при *otvěť* III₄, Hm. Има и примери за обратното – лексемата не е включена в литургичния език: в Mat. 25:36¹ *nemoć'noга* (л. 9a) за *infirmum*, **Mat. 25:36²** *Nemoćan biћъ* (л. 24(32)a) за *infirmus* в RPaš спрямо *волѣхъ* и *вольнъ* Th *А Б*, която присъства и в глаголическите мисали *boln'* III₄ *bolanъ* Nk, Ro и Hm *běh'* III₄, Nk и Ro, *biћъ* Hm.

По-долу е приложена таблица №2, която илюстрира морфологичния и лексикален избор в RPaš в текста, свързан с част от Десетте Божии заповеди (с. 144, с. 456, с. 658, л. 9a). В хърватските глаголически мисали присъстват перикопи само от Mat. 5:21 и Рим. 13:9² (в таблицата е приложен и вариантът от мисала Ed pr 1483). В цитата личат както влиянието на RB, така и тенденцията към въвеждане на разговорния език, който излиза извън рамките на литургичния. Образецът идва от старозаветните Изх. 20:13-17 и Втор. 5:17-21 (вторият липсва в Паримейника, мисалите и бревиарите, включен е текстът на Изх. 20:13-17 по хърватските глаголически мисали), където под влияние на староеврейския извор в Септуагинта (RAHLFS 1979) са използвани само форми за бъд. вр., които изразяват заповед. Форми за бъдеще време са използвани във Vlg навсякъде без Марк 10:19, където е предпочетен *coniunctivus prohibitivus*, каквото наклонение има на гръцки и в Лук. 18:20. В Кирило-Методиевия превод по гръцки образец двете наклонения са предадени съответно с бъд. вр. и заповедна форма. В RB във връзка с общия стил на изложение в гл. 4 – отговор на въпроса от заглавието, има инфинитиви. Те са запазени и в RPaš, а

Дамянович (DAMJANOVIĆ 2005.b: 92) предлага тяхното тълкувание да се свърже със заповедния нюанс на безличната форма. В Марк 10:19 и Рим. 13:9² вместо изразът *facere furtum* е използван глаголят *fugari*, но при неизмената употреба на *κλέψεν*, това не е дало отражение в славянския евангелски текст. Разликите между старозаветните и новозаветните текстове по отношение на съдържанието са в съюзите и синонима на *dicere nec loqueris contra proximum tuum falsum testimonium*, *неќе мочехабери*. На същите места в RPaš е използван *ni*, както е и в мисалите. В лексикално отношение единствено *ni ukrasti* съответства на традиционния текст. Всички останали използвани лексеми излизат извън него, както и извън използваните в хърватските мисали. Донякъде в израза *ne želiti hudobe*²⁸ глаголят съответства на старозаветния текст в хърватските глаголически мисали (*vždelěši* III₄, Ro; *vželieši* Hm; *vželiši* Nk, Ed. pr. 1483 за *non concupisces*). Но това не може да се каже за засвидетелстваната в апостолските ръкописи заповед *не похощешн* за *οὐκ ἐπιθυμήσεις*, *non concupisces*. Именната форма *hudobe* е пример за неточен превод (тя е образувана аналогично на обяснената по-горе *rike*).

²⁸ В ДАНИЧИЋ 1975 за *хоудоба* е отбелязано, че съответства на *malum*.

Таблица № 2. Лексикални варианти на RPaš върху част от текста на Десетте Божии заповеди спрямо архаичната редакция (M, Сл и O) и хърватски глаголически мисали (III₄, Hm, Nk, Ro и Ed pr 1483)
 Table 2. The Lexical variants in the Ten Commandments in RPaš in comparison to the archaic redaction (M, Cl and O) and the Croatian Glagolitic missals (III₄, Hm, Nk, Ro and Ed pr 1483)

RB	non occidere	non adulterari	non facere furtum	non concupiscere	non falsum testimonium dicere
RPaš 9a	ne zaklati	ni se kur'bovati	ni ukrasti	ne želiti hudo	ni krivoga svidoč'stva govoriti.
Изх. 20:13-17	non occides σὺ φονεύσεις Ne ubieši III ₄ Hm Nk Ro Ed pr 1483	σὺ μοιχεύσεις non moechaberis ni preljubi stvoriši Hm ne III ₄ preljubi III ₄ Nk Ed pr 1483	non furtum facies σὺ κλέψεις ni ukradeši III ₄ Hm Nk Ro ne Ed pr 1483	non concupisces... σὺκ ἐπιθυμήσεις... ni vželiši... Hm ne III ₄ vždeliši III ₄ Ro vželiši Nk Ed pr 1483	non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium σὺ ψευδομαρτυρήσεις κατὰ τοῦ πληθόν σου μαρτυρίαν ψευδῆ ni vž'govoriši na iskr' n' nago tvoego lažna s(b)v(ě)děte! stva Hm v(b)g(lago)leši III ₄ Nk Ro Ed pr 1483 Ibžna III ₄ lažni Ed pr 1483
Mat. 19:18	Non homicidium facies σὺ φονεύσεις не оубьешн.	non adulterabis σὺ μοιχεύσεις не прѣлюбзи сзгтворнши	non facies furtum σὺ κλέψεις не оуκρлдеши		non falsum testimonium dices σὺ ψευδομαρτυρήσεις не лжкѣтсѣдѣтельсѣ бждѣши
Mat. 5:21 бг	non occides σὺ φονεύσεις ne ubieši III ₄ Hm Nk Ro				

<p>Марк 10:19 СБ</p>	<p>non occidas μη φονεύσης НЕ ΟΦΘΗ</p>	<p>ne adulteres μη μοιχεύσης НЕ ΠΡΕΒΛΗΘΕΣ ΛΥΒΗ</p>	<p>ne fureris μη κλέψης НЕ ΟΦΙΣΤΑΛΗ</p>	<p>ne falsum testimonium dixeris μη ψευδομαρτυρήσης НЕ ΛΥΣЖ СΥΒΕΒΔΥΤΕΛΕΒΕΤΒΟΦΗ</p>
<p>Лук. 18:20</p>	<p>non occides μη φονεύσης НЕ ΟΦΘΗ</p>	<p>non moechaberis μη μοιχεύσης НЕ ΠΡΕΒΛΗΘΕΣ ΣΥΤΒΟΦΗ.</p>	<p>non furtum facies μη κλέψης НЕ ΟΦΙΣΤΑΛΗ</p>	<p>non falsum testimonium dices μη ψευδομαρτυρήσης НЕ ΛΥΣЖ СΥΒΕΒΔΥΤΕΛΕΒΕΤΒΟΦΗ</p>
<p>Рим. 13:9² Сл, О</p>	<p>non occides ὄ φονεύσεις НЕ ΟΦΘΗ ne ubiesi III₄ Hm Nk Ro Ed pr 1483</p>	<p>non adulterabis ὄ μοιχεύσεις НЕ ΠΡΕΒΛΗΘΕΣ στωρηши ni preljubi <stovori- ši> Hm ne Ro ni preljubi stvoriši Ed pr 1483</p>	<p>non furaberis ὄ κλέψεις НЕ ΟΦΙΣΤΑΛΗ ni ukradeši III₄ Hm Nk Ro Ed pr 1483</p>	<p>non concupisces ὄκ ἐπιθυμήσεις НЕ ПОЖИЩИ Ni pohočeši III₄ Hm Nk Ro Ed pr 1483</p>
				<p>+ ου ψευδομαρτυρήσεις НЕ ЛЖЖИ ПОΛΟΝΦΗΠΖΕΤΒΟΦΕШИ ne svěděteli' budeši III₄ ni Ro ni I'že svědokuješ Hm Nk Ed pr 1483</p>

В тази подгрупа на различните цитати има и примери за свободен превод. Той може да засяга отделна лексема като в **Лук. 16:2** от' vs(i)hъ svoiĥъ děl'ь (л. 44(52)а) за vilicationis спрямо о приставлении домовнѣемъ за τῆς οἰκονομίας, запазена според традицията в глаголическите мисали pristav'stvě Ill₄, Nk и Ro, pristav'stvi Nm. А дори и цял цитат може да стане обект на преводаческа или по-вероятно преписваческа волност като в **Мат. 16:24** (Лук. 9:23, Марк 8:34):

RB

Abnegare semetipsum sibi ut sequatur Christum

Vlg

...abneget (Марк 8:34 denegēt) semetipsum ... et sequatur me.

NTG

ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν..., καὶ ἀκολουθεῖτω μοι.

RPaš (л. 9а)

Svoju volju ostaviti, b(o)žiju plniti.

М да отъврѣжетъ са себе ... і въ слѣдѣ мене градѣтъ

(Лук. 9:23 и ходитъ по мнѣ Марк 8:34 и градѣтъ по мнѣ).

Ill₄ da otvr'žet se sebe. ...i po mně da gredet.

Nm da otvržet' se samъ sebe · ... · i po mně da gredetъ.

Допускането на известни волности в превода е оправдано от контекста на монашеския Устав.

На фона на преобладаващото влияние на *RB* и от друга страна на лексикалните и морфологичните форми на вернакуларния език, в *RPaš* прозират макар и отделни елементи от наследения в хърватската глаголическа традиция първоначален славянски превод. Според изискванията на *RB* в **Мат. 5:39-41** е извършена замяна с лексема от Лук. 6:29 и тя е спазена в *RPaš* в духа на евангелската традиция: *Ašće ti ot'mu* (л. 15b) за *aufere* при **Мат. 5:39-41** *χοτцоуμου ... възати* за τῷ θελοντί ... λαβεῖν, *qui vult ... tollere*, а в Лук. 6:29 от[т]емлѣштюму за ἀπὸ τοῦ ἀφροντός, *qui aufert*. Морфологично и лексикално съответствие предлага *pusti* (л. 15b) за *dimittunt* при отъпюсти, а същата лексема *пюсти* присъства в ръкописи, отнесени към *преславската редакция* *Dl Ju* за ἄφες, *dimitte*. Най-показателна е употребата на *obratī* (л. 15b). В *RB* и в двата текста във *Vlg* има *graebe*. В използваните евангелски ръкописи *obratī* съответства на *στρέψον* в **Мат. 5:39-41**, докато в Лук. 6:29 се

среща поддан за *πάρεχε*. В този случай влиянието на латинския извор и Vlg е пренебрегнато за сметка на запомненото вероятно по памет от традиционния текст.

Представените примери дават основание да се твърди, че дори и при различните спрямо **М** цитати в RPaš, при които дават отражение промените в RB и намира място вернакуларният език, все пак може да се намерят следи за спомена от завещания от първите славянски преводачи евангелски текст.

Съдържанието на цитатите, определени тук като □ **реминисценции**, (запазват броя си от латинския монашески Устав в RPaš (11, в които не се включват 2 повторения, с 6 комбинации) »напомня« за определен евангелски образ или мисъл, а по форма са отделни лексеми или фрази. Затова трудно може да им бъде дадена текстологична стойност. Малко е вероятно да са схващани като цитати. В повечето случаи те хомогенно се сливат с текста на RB и поради това са превеждани като част от него. В групата на реминисценциите се наблюдава картина, подобна на предложената от предишната група на неточните цитати. Тук изобилстват черти, които са характерни за вернакуларния език. Примери във фонетично отношение дават **Мат. 7:13-14** *paKaľ, va* (л. 49(57)a), **Мат. 11:25** *m'ljaj'šemu, jere* (л. 8b), **Мат. 13:52** *povidati* (44 (52)b), **Мат. 24:45**¹ *vřime* (л. 45(53)a), **Лук. 12:42**¹ *narejenika*²⁹ (л. 44(52) a) и Йоан 12:35² *vr(i)me ... svita* (л. 3b). Подмладени морфологично са формите в **Мат. 12:20** *nije* (л. 44(52)b) и в Йоан 12:35² *imato* (л. 3b) – традиционна форма за ръкописа. Както вече в няколко случая беше показано, в **Мат. 7:13-14** отново е изразено предпочитание към относително изречение под влияние на RB и Vlg на мястото на сег. деят. прич. в ранния славянски превод от гръцки: *ka ... v paKaľ nese, ka peľa ... va včni život* (л. 49(57)a) за *qui ... ducit ad infernum ... qui ... ducit ... ad vitam aeternam* спрямо 13. *въводанъ въ пагоубѣ* 14. *въводанъ въ животъ* за 13. *ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ἀπώλειαν* 14. *ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωῆς*, 13. *quae ducit ad perditionem* 14. *quae ducit ad vitam*. Приведеният пример илюстрира и лексикалната свобода при превода в RPaš, която допуска и контекстуални интерполации като *povidati besedu novu i*

²⁹ Лексемата е включена в Списъка на думите от ръкописа в OSTOJIĆ 1965, 428. Там е отбелязано, че в RPaš тя се среща само на това място.

vethu (л. 44 (52)b) за unde proferat nova et vetera в **Мат. 13:52**. В **М** съответства іже износитѣ нова и ветѣхаа за ὅστις ἐκβάλλει καινὰ καὶ παλαιά, qui profert ...nova et vetera, което е запазено в хърватските глаголически мисали Iže III₄, Nk и Ro (Ki Hm) iznositi, v'znošiti Nk novaě i vethaě. Лексикалното разнообразие от варианти, които се явяват на мястото на използваните в **М** е представено в табл. № 4. От друга страна, причастната форма в **Лук. 12:35** Прѣројасав'ше т'гда вѣроју ... boki n(a)še (л. 2a) предизвиква интерес с близостта си спрямо подобни на нея форми от някои кирилски апостолски ръкописи. Според **RB** тя е част от Ablativus absolutus: Succinctis ergo fide ... lumbis nostris, което предполага да бъде схващана в пасивния ѝ смисъл. В такъв случай би трябвало да съответства на БѢДѢ[ДѢ] ... прѣпоѣсана за Ἐστῶσαν περιζωσμένοι, Sint ... praecincti както Budite (Buděte III₄) ... prepoěsana (prěpoěsana III₄ Nk) Hm, където залогът е страдателен. В 1 Петр. 1:13, където на гръцки причастието е възвратно ἀναζωσόμενοι, в **Сл** е избрано съответстващото минало деятелно прѣпоѣсавше. А при още по-близкия до **RB** по съдържание вариант **Еф. 6:14/15** при στῆτε οὖν περιζωσόμενοι τὴν ὀσφὺν ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ, State ergo succincti³⁰ lumbos vestros in veritate възвратността е изразена неточно: станѣте оубо прѣпоѣсани вѣ рѣсла истинноѣ **Сл** и станѣте оубо чѣрѣсла ваша прѣпоѣсана истинноѣ **О**, но е запазена в някои от глаголическите мисали особено при иновативните: Stanite (Staněte III₄ и Ro) jure (ubo III₄, Nk, Ro и Ed pr 1483) prěpoěsav'še črěsla v(a)ša istinoju (prěpoěsani v III₄, prepoě<sa>vše se Ro) Hm, Ed pr 1483. Изложените наблюдения и фактът, че лексемата не е променена, навеждат на мисълта, че може би реминисценцията е изпълнила службата си да »напомни« за традиционния си славянски образец.

³⁰ В латински при запазване на пасивния смисъл е възможна връзка с Acc. limitationis, за което подсказва и преводът в **Сл**.

Таблица № 3 Класифициране на евангелските цитати в RPaš в сравнение с цитатите от М и включването им в RB

Table 3. The Classification of the Gospel quotations in RPaš in comparison with the quotations in M and their inclusion in RB

RPaš – М	Vlg – RB	Комбинации при групирането в RPaš
2 точни	2 точни	-
13+2 повторения Приблизителни	1 неточен 7+1 точни 5+1 приблизителни	- - 1 Откр., 1 E
18+1 повторение Различни	1 точен 9 приблизителни 8+3 неточни	- 1 A 1 E, 1 Ст з+2, 1 Ст з/E/ A
11+2 повторения Реминисценции	11+2 реминисценции	4+1 общо: 1 Ст з 2+1 A 1 E/ A

* * *

Извършеният сравнителен анализ на евангелските цитати в Пашманската регула с техните съответствия в Мариинското евангелие и някои хърватски глаголически мисали доведоха до следните изводи. В цитатите има запазени елементи, които вероятно се отнасят към архаичния слой на текста от времето на първоначалния превод на Устава на бенедиктинския орден. Има основания да се предполага, че тогава езикът и съдържанието им са съответствали на традиционния евангелски текст. Такива черти се откриват най-вече там, където цитатите са с ясно указан произход и са обект на всекидневна употреба, каквато е Господнята молитва. Същевременно следи от Кирило-Методиевата традиция личат в определените тук като различни цитати, а макар и в редки случаи, дори и при силно преработените цитати във вид на реминисценции.

Проявите на отклоняване от използваното като база за сравнение Мариинско евангелие се установяват в следните посоки и може да се обяснят със следните причини.

От една страна, е решаващо влиянието на латинския текст на Бенедиктинската регула. В лексикално отношение то се определя от степента на отклонение на цитатите в нея спрямо вида им във

Вулгата. С посредничеството на Регулата Вулгата задава в синтактично отношение предпочитането на относително определително изречение пред сегашното деятелно причастие, което е използвано на същото място в гръцкия текст и оттам в Кирило-Методиевия превод. Понякога това явление е отразено в хърватските глаголически мисали от иновативната група, които произхождат от същата област, в която е създадена и Пашманската регула.

От друга страна, отчасти във връзка с отдалечаването от Вулгата, но отчасти независимо от начина на предаване на цитатите в Бенедиктинския устав се наблюдава засилено присъствие на вернакуларния език във варианта му чакавски диалект на фонетично, морфологично и лексикално ниво. Степента на неговата употреба в евангелските цитати като цяло е по-висока в сравнение с псалтирните. Погледнато като пропорция по отношение на съответствието спрямо Мариинското евангелие, тя е в полза на цитатите, определени в изследването като различни и реминисценции. Обяснения за това може да се търсят в няколко аспекта.

Определящ е дългият период на преписваческа дейност, през който Бенедиктинският устав на старохърватски е преминал от времето на първоначалния си превод.

Нелеката съдба на манастира, в който вероятно е създаден, също е дала своето отражение по посока на промяна на текста заради неколнократната нужда от възстановяването му. В духа на изискванията на ордена е допустимо възпроизвеждането му да е ставало по памет. Липсата на възможност за справка може да даде обяснение за някои прояви на свободно отношение към текста. Отдалечеността по време от предполагаемия протограф също предполага необходимостта от езиково осъвременяване.

Диалектната принадлежност на актуализираните форми е разбираема във връзка с географското разположение на манастира »Св. св. Козма и Дамян« и сравнението особено с Хървиевия мисал показва изразената им езикова близост. Но тук се наблюдават и немалко случаи, когато в лексикално отношение евангелските цитати в Пашманската регула се отклоняват и от хърватската глаголическа литургична традиция, което е отбелязано от Остоич за езика ѝ като цяло (OSTOJIĆ 1965: 362).

Навлизането на елементи от живия език има отношение и към жанровата определеност на Пашманската регула, която я поставя извън тясно литургичния кръг произведения. През периода, от който тя датира, архаичният книжовен език на хърватска почва вече е ограничен само в рамките на литургичните текстове. В литературните (по класификацията на Дамянович: DAMJANOVIĆ 1992/1993; 2003) текстове, към които спада и Уставът, е традиционно именно такова езиково разнообразие, каквото показват евангелските цитати.

От голямо значение е и неговото предназначение: да регулира живота на монасите от ордена независимо от степента на тяхната образованост. Оттук и езиковата достъпност е решаваща.

Обяснение дава също и по-ниската честота на богослужебната употреба от страна на братята бенедиктинци на Евангелието в сравнение с Псалтира, който стои на първо място в монашеското богослужение. При това, както личи от съдържанието на използваните тук мисали, по време на литургичното четене не се използва целият му обем. Това означава, че всичко, което би излязло извън него, би било предмет на допълнителни сверки. При неустановената принадлежност на автора/авторите на ръкописа и на превода е трудно да се прецени доколко те са имали личен досег с евангелския текст, което при Псалтира е било въпрос за всекидневна практика за всеки бенедиктински монах.

Ръкописи

- M – Мариинско глаголическо четириевангелие от края на X или началото на XI в. (Руска държавна библиотека в сбирката на В. И. Григорович, Григ. 6; Муз. 1689, а два листа, известни като Михановичеви или Миклошичеви листове – във Виена, Национална библиотека, cod. slav. 146)
- As – Асеманиево евангелие, кратък глаголически апракос от XI в. (Ватикана, cod. Slav. 3)
- OE – Остромирово евангелие от 1056–1057 г., Новгород, кратък кирилски апракос (Российская национальная библиотека, Ф.п.1.5)
- Zg – Зографско евангелие от XI–XII в., българско глаголическо четириевангелие (Российская национальная библиотека, Глаг. 1)
- SK – Савина книга от X в., български кирилски кратък апракос (Российский государственный архив древних актов, 381, 14)
- Dl – Добролюво евангелие от 1166 г., Галиция, пълен апракос, кирилски ръкопис (Российская государственная библиотека, ф. 256, 103)
- Ju – Юриевско евангелие от 1119–1128 г., Новгород, пълен апракос, кирилски

- ръкопис (Государственный исторический музей, Синод. 1003)
- Vк – Вълканово евангелие от XIII в., сръбски пълен апракос (Российская национальная библиотека, Ф.п.І.82)
- Th – превод на Тълковно евангелие на Теофилакт Български, представено по три ръкописа: Российская национальная библиотека, F.I.173; Погодинов ръкопис 172; Государственный исторический музей, Син. 73 и трите от XV в.
- А – Атонски текст, редакция А по ръкопис Ф.п.І.109 (Российская национальная библиотека) от втората половина на XIV – XV в. сръбско четириевангелие;
- В – Атонски текст, редакция В, по ръкописи Российская национальная библиотека Q.I.13, българско четириевангелие и Q.I.14 и двете от XV в.; издания:
за Евангелията от Матей и Йоан АЛЕКСЕЕВ, ПИЧХАДЗЕ, БАБИЦКАЯ 1998;
АЛЕКСЕЕВ, АЗАРОВА, АЛЕКСЕЕВА 2005;
за Евангелията от Марк и Лука ЯГИЧ 1883 As, Zg, OE, SK; VRANA 1975Vк Ju.
- П₄ – Омишалски мисал, хърватски глаголически мисал от началото на XIV в. (Biblioteca Vaticana, cod. Borg. illir. 4), издания: VRANA 1975; VAJS 1948; по изданието: GRABAR et al. 1973, опис на съдържанието: VAJS 1948: 92–102.
- Hm – Хървово мисал, хърватски глаголически мисал от 1404 г. (Истанбул, Библиотека на турските султани – Торсарі Sarayı Müzesi, №71 сред неислямските ръкописи), издания: JAGIĆ 1891; GRABAR et al. 1973, опис на съдържанието: VAJS 1948: 37–38.
- Ro – Рочки мисал, хърватски глаголически мисал, създаден след 1420 г. (Виена, Национална библиотека cod. slav. 4), по изданието: GRABAR et al. 1973, опис на съдържанието: VAJS 1948, 7–11.
- Nk – Новаков мисал, хърватски глаголически мисал от 1368 г. (Виена, Национална библиотека cod. slav. 8), по изданието: GRABAR et al. 1973, опис на съдържанието: VAJS 1948: 12–14.
- Ed pr 1483 – Editio princeps на Misal po zakonu rimskoga dvora от 22 февруари 1483 г., издания: за евангелските цитати VAJS 1948; за апостолските цитати BERČIĆ 1866; за старозаветния цитат BERČIĆ 1871; опис на съдържанието: VAJS 1948: 44–47.
- O – Охридски апостол, кратък апракос, среднобългарски ръкопис от края на XII – началото на XIII в. (Российская государственная библиотека, Григ. 13/М. 1695), издание: КУЛЬБАКИН 1907.
- Сл – Слепенски апостол, пълен апракос, среднобългарски ръкопис от XII в. (Санкт Петербург, Государственная публичная библиотека Салтиков-Шчедрин, Москва, Киев и Пловдив), издание: ИЛЬИНСКИЙ 1912;

- разночтения и коментари по изданието ХРИСТОВА–ШОМОВА 2004.
- Mat – Матичин апостол, сръбски служебен последователен апостол от третата четвърт на XIII в., (PP III 4 в библиотеката на Матица српска в Нови Сад), издание: КОВАЧЕВИЋ, СТЕФАНОВИЋ, БОГДАНОВИЋ 1979.
- C89 – сръбски служебен последователен апостол с месецослов от XIV в. (София, Народна библиотека »Св. св. Кирил и Методий«, №89), ЦОНЕВ 1910: 68–69.
- C502 – среднобългарски служебен последователен Апостол с предисловия от 60-те години на XIV в. (София, Народна библиотека »Св. св. Кирил и Методий«, №502), ЦОНЕВ 1923, опис на съдържанието: 38–42.
- Vb 2 – II Връбнишки бревиар, хърватски глаголически бревиар от XIV в. (Връбник, епархиална служба), издание: BERČIĆ 1866; опис на съдържанието: VAJS 1910: LXIX–LXXII.
- Vid – Бревиар на Вид Омишлинин, хърватски глаголически бревиар от 1396 г. (Виена, Национална библиотека, Cod. slav. 3), написан по поръчка на манастира от Роч, издание: BERČIĆ 1866; опис на съдържанието: VAJS 1910: LXI–LXVI.

ЛИТЕРАТУРА

- АЛЕКСЕЕВ, А. А.; А. А. ПИЧХАДЗЕ; М. Б. БАБИЦКАЯ. 1998. *Novum Testamentum Palaeoslavenice. I Евангелие от Йоанна в славянской традиции*. Санкт-Петербург: Российское библейское общество.
- АЛЕКСЕЕВ, А. А.; И. В. АЗАРОВА; Е. Л. АЛЕКСЕЕВА. 2005. *Novum Testamentum Palaeoslavenice. II Евангелие от Матфея в славянской традиции*. Санкт-Петербург: Российское библейское общество.
- ДАНИЧИЋ, Ђ. 1975. *Рјечник из књижевних старина српских*, фототип., Београд: Вук Караџић.
- ИЛЬИНСКИЙ, Г. А. 1912. *Слепченский апостол XII в.* Москва: Тип. Г. Лисснера и Д. Собко.
- КОВАЧЕВИЋ, Р.; Д. Е. СТЕФАНОВИЋ; Д. БОГДАНОВИЋ. 1979. Матичин апостол (XIII век). Приредили Р. Ковачевић, Д. Е. Стефановић. Увод и опис рукописа Богдановић, Д. Уредник П. Ивић – САНУ, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, Књ. XXIX: I одељење. Београд: Српска Академија Наука и Уметности.
- КУЛЬБАКИН, С. М. 1907. Охридская рукопись апостола конца XII в. – Български старини 3. София: Държавна печатница.
- НИКОЛОВА, Г. 2009. Псалтирните цитати в глаголическата Бенедиктинска регула от остров Пашман. *Paleobulgarica XXXIII/3*: 69–97.
- НИКОЛОВА, Г. 2013. Апостолските цитати в старохърватския глаголически

- ръкопис на Бенедиктински устав от остров Пашман. Бобрик, Марина. *Славянският Апостол: История текста и език. Studies on Language and Culture in Central Eastern Europe – SLCCEE, Band 21*. München – Berlin – Washington D. C.; Verlag Otto Sagner, 125–181.
- НОВИЙ ЗАВЕТ. 1941. *Новий завет на Господа Нашего Иисуса Христа*. София: св. Синод на българската църква.
- ПЕТКОВ, П.; М. ДИМИТРОВА. 2003. Перикопи от Деяния апостолски в хърватски глаголически мисали. ред. Божилова, Р. *Българи и хървати през вековете*, т. 2 София: ИК «Гутенберг», 96–106.
- УСТАВИ 2002. *Древни монашески уставы, събрал св. Теофан Затворник*. Атон: Славянобългарски манастир »Св. Вмчк Георги Зограф«, Света гора.
- ХРИСТОВА–ШОМОВА, И. 2004 *Служебният Апостол в славянската ръкописна традиция*. София: Университетско издателство »св. Климент Охридски«.
- ЦОНЕВ, Б. 1910. Опис на ръкописите и старопечатните книги на Народната библиотека, Т.1. София: Народна библиотека.
- ЦОНЕВ, Б. 1923. Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека, Т. 2. София: Народна библиотека.
- ЯГИЧ, В. 1883. *Quattuor evangeliorum versionis palaeoslavenicae codex Marianus glagoliticus* – Памятник глаголической письменности. Мариинское четвероевангелие с примечаниями и приложениями. СПб. Berlin – St. Peterburg: Weidmann.
- BERČIĆ, I. 1866. *Ulomci Svetoga pisma obojega uvjeta staroslovenskim jezikom. Ulomci iz Apostolskih Djelah, iz Poslanicah bb. Pavla, Jakova, Petra, Jude, i iz prve b. Ivana, a cible Poslanice II. i III. i Očitovanje b. Ivana. 5. dio*. Praga: Dvorna tiskarnica sinovah Bogumila Haase.
- BERČIĆ, I. 1871. *Ulomci Svetoga pisma obojega uvjeta staroslovenskim jezikom. Ulomci iz Mojsijevih, Kraljskih i Sgodovnih knjigah, Jezdrine, Tobijne, Juditine i Jesterine knjige. 1. dio*. Praga: Dvorna tiskarnica sinovah Bogumila Haase.
- DAMJANOVIĆ, S. 1992/1993 *Hrvatski glagoljaši i počeci hrvatskoga književnog jezika. Croatica XXIII-XXIV/37–38–39: 93–107*.
- DAMJANOVIĆ, S. 2003 *O trójjęzycznej i trójpiśmiennój literaturze chorwackiego średniowiecza. pod redakcją Emila Tokarza. Języki i tradycje Słowian*. Katowice: Wydaun. Uniwersitetu Śląskiego, 372–391.
- DAMJANOVIĆ, S. 2005.a. *Bilješke o jeziku glagoljaške benediktinske Regule*. M. Tatarin (ur.). *Zavičajnik: Zbornik Stanislava Marijanovića*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Filozofski fakultet, 141–148.
- DAMJANOVIĆ, S. 2005.b. *Glagolski oblici u glagoljičnoj Reguli svetoga Benedikta*. S. Damjanović (ur.). *Drugi Hercigonjin Zbornik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 87–95.

- DAMJANOVIĆ, S. 2008. *Jezik hrvatskih glagoljaša*. Zagreb: Matica hrvatska.
- DÜRRIGL, M.-A. 2003. The Croatian Glagolitic Rule of St. Benedict. *Croatian Medical Journal* 44, 1–2.
- GRABAR, B et al. 1973. B. Grabar; A. Nazor; M. Pantelić; Vj. Štefanić. *Missale Hervoiae ducis Spalatensis Croatico-glagoliticum II Transcripio et commentarium*. Zagreb–Ljubljana – Graz: Akademische Druck-u. Verlagsanstalt.
- HAMM, J. 1963. Hrvatski tip crkvenoslavenskog jezika. *Slovo* 13: 43–67.
- HANNICK, Ch. 2006/2007. Zur altkroatischen glagolitischen Regula Benedikti. *Slovo* 56–57: 187–195.
- HERCIGONJA, E. 1975. Povijest hrvatske književnosti. Sv. 2: Srednjovjekovna književnost. Zagreb: Liber – Mladost.
- HERCIGONJA, E. (ur.). 2000. Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost. Sv. II. Srednji vijek i renesansa (XIII – XIV. stoljeće). Zagreb: Školska knjiga – HAZU.
- JAGIĆ, V.; L. THALLÓCZY; F. WICKHOFF. 1891. *Missale glagoliticum Hervoiae ducis Spalatensis*. Vindobonae: Auctoritate et impensis regiminis publici Bosniae et Hercegovinae.
- JURČEVIĆ, I. 2004. Aktivni particip presenta u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku. M.-A. Dürrigl; M. Mihaljević; F. Velčić (ur.). *Glagoljica i hrvatski glagolizam. Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa povodom 100. obljetnice Staroslavenske akademije i 50. obljetnice Staroslavenskog Instituta (Zagreb – Krk, 2.-6. listopada 2002.)*. Zagreb – Krk: Staroslavenski institut – Krčka biskupija, 607–616.
- KATIČIĆ, R. 2007². Litterarum studia. Književnost i naobrazba ranoga hrvatskog srednjovjekovlja. Zagreb: Matica hrvatska.
- MERK, A. S. J. 1992. *Novum Testamentum Graece et Latine. Apparatu critico instructum edidit Augustinus Merk, S. J. Ed. XI. Romae: Sumptibus Pontificii Instituti Biblici*.
- MOSZYŃSKI, L. 1986. Wpływ Wulgaty kształt starochorwackiego ewangeliarza z Omišlja. *Slovo* 36: 111–122.
- NESTLE–ALAND 1993²⁰. Eb. Nestle; Er. Nestle, B. Aland, K. Aland. *Novum Testamentum Graece*. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.
- OSTOJIĆ, I. 1960. Benediktinci glagoljaši. *Slovo* 13: 14–42.
- OSTOJIĆ, I. 1963. Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima. Opći povijesno-kulturni osvrt. 1. sv. Split: Benediktinski priorat - Tkon.
- OSTOJIĆ, I. 1964. Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima. Benediktinci u Dalmaciji. 2. sv. Split: Benediktinski priorat - Tkon.
- OSTOJIĆ, I. 1965. Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima. Benediktinci u Panonskoj Hrvatskoj i Istri. Cisterciti u našim krajevima. Katalozi opata i opatica. Pašmanska Regula sv. Benedikta. 3. sv. Split: Benediktinski priorat – Tkon, 361–534.
- PAVIĆ, A. 1875. Regule sv. Benedikta. *Starine JAZU VII*: 57–129.

- PECO, A. 1985³. *Pregled srpskohrvatskih dijalekata*. Beograd: Naučna knjiga.
- PRICOCO, S. 2006. *La Regola di San Benedetto e le Regole dei Padri*. Milano: Fondazione Lorenzo Valla, Arnoldo Mondadori ed.
- RAHLFS, A. 1979. *Septuaginta. Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes*. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.
- REINHART, J. 1990. Eine Redaktion des kirchenslavischen Bibeltextes im Kroatien des 12. Jahrhunderts. *Wiener slavisches Jahrbuch* 36: 193-241.
- REINHART, J. 1989–1990. Najstarije svjedočanstvo za utjecaj Vulgate na hrvatskologoljsku Bibliju. *Slovo* 39–40: 45–52.
- REINHART, J. 2012. Wie alt ist die altkroatische Übersetzung der Regula Benedicti? I. Podtergera (Hg.). *Schnittpunkt Slavistik. Ost und West im wissenschaftlichen Dialog. Festgabe für Helmut Keipert zum 70. Geburtstag. Teil 2*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht Verlag (Unipress Bonn), 347–362.
- ŠANJEK, F. 1993. *Crkva i kršćanstvo u Hrvata. Srednji vijek*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- TANDARIĆ, J. L. 1993.a. Neke osobinosti hrvatskologoljskog prijevoda Evanđelja. L. Tandarić, *Hrvatskologoljska liturgijska književnost*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 307–309.
- TANDARIĆ, J. L. 1993.b. Sveto pismo u hrvatskologoljskim liturgijskim kodeksima. L. Tandarić, *Hrvatskologoljska liturgijska književnost*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 319–326.
- VAJS, J. 1948. Najstariji hrvatskologoljski misal. S bibliografskim opisima svih hrvatskologoljskih misala. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- VAJS, J. 1910. *Nejstarši breviář chrvatsko–hlagolský (Prvý breviář vrbniský)*. Praga: Nákladem Kral. čes. společnosti nauk.
- VOGÜÉ, A.; J. NEUFVILLE, 1972. *La Règle de saint Benoît*. Introduction, traduction et notes par Adalbert de Vogüé. Texte établi et présenté par Jean Neufville. Vol. I–II. (= Sources Chrétiennes, № 181; 182). Paris: Les Éditions du Cerf, 29 Bd de Latour-Maubourg.
- VOGÜÉ, A. 1973. Per ducatum Evangelii. La Règle de Saint Benoît et l'Évangile. *Collectanea Cisterciensia XXXV*: 186–198.
- VRANA, J. 1975. Najstariji hrvatski glagoljski evanđelistar. (=Posebna izdanja SANU, knj. 484), Beograd: Srpska akademija nauka i umjetnosti.
- VRANA, J. 1991–1993. Evolucija leksičkih varijanata u staroslovenskom prijevodu Evanđelja od kraja 10. stoljeća do početka 14. stoljeća. *Slovo* 41–43: 5–48.
- WEBER, R.; B. FISCHER 1983. *Biblia Sacra iuxta Vulgatam versionem, Recensuit et brevi apparatu instruxit Robertus Weber OSB. III ed. Paravit Bonifatius Fischer OSB cum sociis*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.
- ŽAGAR, M. 2011. Grafija hrvatskologoljskih tekstova XIV. st. između grčkih temelja i latinskih slojeva (na primjeru Regule Svetog Benedikta). *Международен научен симпозиум »Византия и славяните« по случай*

20-годишнината от създаването на Центъра за славяно-византийски проучвания »Иван Дуйчев« към СУ »Св. Климент Охридски«. София, 12–14 май 2006 г. (= Годишник на СУ »Св. Климент Охридски«. Център за славяно-византийски проучвания »Иван Дуйчев«. т. 96 (15)), ред. колегия А. Джурова, Г. Бакалова, А. Минчева, В. Велинова, Р. Бояджиев, А. Миланова, София: СУ »Св. Климент Охридски«. Център за славяно-византийски проучвания »Иван Дуйчев«, 333–342.

S u m m a r y

THE QUOTATIONS FROM THE GOSPELS IN THE PAŠMAN RULE

This paper analyses different types of transmission of the quotations from the Gospels in the Pašman Rule, a Croatian Glagolitic manuscript, containing the oldest known Slavonic translation of the Rule of the Benedictine order. The aim is to find if there are any traces in the Croatian version of the Rule of the first Slavonic translation of the Gospels and its later evolution and also similarity with the Gospel text in the Croatian Glagolitic liturgical books. In this connection it is important to draw the lines between the different influences exerted upon the Gospel quotations in the manuscript and the directions they are coming from. The first task is to examine the influence of the Benedictine Rule – the ways in which the Gospel quotations in it are borrowed from the Vulgate. When the text of the Vulgate is rendered correctly, it is an object of interest to find out if there are features, transferred later from the Latin Bible into the Gospel quotations in the Pašman Rule. The degree of penetration of the features of the contemporary vernacular, the Old Croatian language, is also analysed. For this purpose the comparative method is applied. For the comparison mainly the Codex Marianus and other representatives of the archaic and later redactions of the Gospels are used and also the Croatian Glagolitic manuscripts of Missals, Breviaries and Editio princeps Missal from 1483, illustrating the development of the local tradition of the liturgical books. The results of the analysis show that some elements of the early form of the Slavonic Gospel text are preserved in the Gospel quotations in the Croatian Glagolitic Pašman Rule. On the other hand, the forms of the quotations in its Latin original are also taken into account. Sometimes, when there is a full correspondence between the

Latin monastic Rule and the Vulgate, the text of the Gospel quotations in the Pašman Rule is rendered according to the Vulgate. In some of these cases the correspondent examples are found in the Croatian Glagolitic liturgical books. The Gospel quotations in the Pašman Rule prove also the manifested presence of the Old Croatian linguistic features, in a larger number as compared with the quotations from the Psalter and less when compared with the quotations from the Epistles.

Key words: Pašman Rule, quotations, Gospels, Benedictine Rule, Codex Marianus, Croatian Glagolitic Missals and Breviaries

Izvorni znanstveni članak

Autorica: Гергана Атанасова Николова

Българска академия на науките

Институт за литература

1113 София

бул. „Шипченски проход” 52

бл. 17, ет. 7 и 8

ger_nikolova@yahoo.com

Primljen: 14. IV. 2014.

Prihvaćen: 14. X. 2014.

ТАБЛИЦА № 4. Лексикални варианти на RPaš спрямо M, някои Апостоли от архаичната редакция и хърватски глаголически мисали и бривиари, Ed pr 1483.

Table 4. The lexical variants of RPaš in relation to M, some Acts of the Apostles of archaic redaction, and to the Croatian Glagolitic missals, breviaries and Ed pr 1483

Евангелие	Вулгата	NTG	Бенедиктинска регула	Пашманска регула	Мариинско евангелие	хърватски мисали и бривиари
Мат. 5:33 с. 146, с. 458, с. 659 9b	Non perjurabis	<i>ὄχι ἐπιρκύσεις</i>	ne forte periuret	da se ne učini v kletvi* prisega *kriva	не въз лъжъ казвеши са	липсват
Мат. 5:39-41 , Лук. 6:29 с. 160, с. 482, с. 666 15b	sed si quis maxillam praebe et qui vult tollere tunicam pallium angariaverit mille passus vade	<i>ἀλλ' ὄστις τὴν σιαγόνα σπείσῃ πρὸ θελουτί λαβεῖν τὸν χιτῶνά. τὸ ἰμάτιον ἀγγαρεύσει μίλιον ὑπάγε</i>	qui maxillam praebeant aufertenti tunicam pallium angariati miliario vadunt	Ako lice obrati a ti suknuju V' hodite usli' ji stopu	Из мце ланитъ овраги и хотацюмоу възлати ризъ ерлницъ поиметъ по силѣ попырице і,ди	липсват
Мат. 5:44 , Лук. 6:27, Лук. 6:35 с. 146, с. 458, с. 659 9b	Luk. qui aufert vestimentum tunicam inimicos	<i>Лук. τοῦ αἰῶνός τὸ ἰμάτιον τὸν χιτῶνα.</i>	Inimicos	perijateje	Лук. οἱ[τ]ῆμλικήστρομοу	perjetele III ₄ perjetele Hm

Евангелие	Вулгата	NTG	Бенедиктинска регула	Пашманска регула	Маринско евангелие	хърватски мисали и бревиари
Мат. 6:12 с. 174, с. 520, с. 673 21a	sicut	ής	sicut	k(a)ko	ъко	липсват
Мат. 6:33 , Лук. 12:31 с. 142, с. 450, с. 656 8a	primum adiciuntur	πρῶτον προστεθήσεται	primum adiciuntur	Prīje ino na opet' vzda	же паче/првждѣ приложатъ са пръ-ддѣтъ	prēzde III ₄ Nk Ro prije Hm priložet' (se III ₄ Nk Ro)
Мат. 7:3 , Лук. 6:41 СБ с.138, с.444, с.655 ба	Qui in trabem vides Лук. Consideras	Τί ἐν τῷ κάρφῳ κατασοῖς	Quid in trabem vidisti	Ti u rozgu ili osъ vidiš?	Что въ сѣчѣцъ чѣеши /видиши	Мат. липсват Лук. sučъс' III ₄ sučac' Hm čueši III ₄ Hm
Мат. 7:12 , Лук. 6:31 в комбинация с Тов. 4:15 I. с. 144, с. 456, с. 658 9a 2. с. 250, с. 640, с. 707 41(49)b 3. с. 266, с. 666, с. 714 48(56)b	quaecumque vultis ... facite Лук. 4:16 quod... odis... ne facias alteri	ὅσα Лук. 6:31 καὶ ὅς Тов. 4:15 ἐὰν θέλητε Лук. 6:31 θελε-τε... ποιῆτε Тов. 4:15 ὁ μισεῖς, μηδὲν ποιῆσῃς	quod vis ... I. ne faciat 2,3 ne feceris alio	1. Ако 2., 3. Ča 1., 2. hočeši 3. ti ...ně godi 1. učini 2., 3. ne tvori 1., 2. inomu 3. drugu	елико лще Лук. 6:31 'всоже хощете ... творите	липсват Тов. 4:15 Eže ... vznenavidiši inomu nikoliže stvori Vb1
Мат. 7:13-14 с. 268, с. 670, с. 715 49(57)a + Як. 3:14	13. quae ducit ad perditionem 14. quae ducit zelus	13. ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ἀπόλειαν 14. ἡ ἀπάγουσα ζῆλον	qui ... ducit ad infernum ... qui ... ducit zelum	ka ... v pakalъ nese ka peja voja	въводани въводани Сл завнѣтъ	липсват zavistъ Vid

Евангелие	Вулгата	NTG	Бенедиктинска регула	Папманска регула	Маринско евангелие	хърватски мисали и бревиари
Мат. 7:14² с. 150, с. 466, с. 662 11b	quae ducit	<i>ή ἀπάγουσα</i>	quae ducit	k'	взводан	липисват
Мат. 7:24-25 , Лук. 6:47-48 с. 122, с. 420, с. 651 3a	Qui audit ... et facit assimilabitur domum irruerunt in fundata	<i>ὁσπις ἀκούει ... καὶ ποιεῖ</i> разноч. <i>ἀμοιόσω</i> <i>τὴν οἰκίαν προσέτεσαν/ -εχρασαν</i> <i>τεθειμελιωτο</i>	Qui audit ... et facit similabo domum impegerunt in funda	[I ašće] kio ki stvorit' i s'bljudet' spodoblju domъ, hraminu t'j' knuše v utvr' jena	иже сазшиштъ ... и сазтворитъ ^{рук.} оуподоблѣхъ храмникъ М/домъ свои нападѣ	липисват
Мат. 10:22 , Мат. 24:13 с. 158, с. 482, с. 666 15a	qui ... perseveraverit	<i>ὁ ... ὑπομείνας</i>	qui perseveraverit	Трпивъ	прѣтрпѣвези	prēt' rēvi III ₄ Ro prēt' rēv Nk Prētrpiv' Nm
Мат. 11:25 , Лук. 10:21 с. 142, с. 452, с. 657 8b	Domine ... quia / quod revelasti ... parvulis	<i>Κύριε ... ὅτι ... ἀπεκάλυψας ... νηπιός</i>	quia ... iuniori Dominus revelat	jere ... B(og)ъ каже ... m' laj' šemu	гї ... ѣво ѣвилъ ... еси/ Лук. σγъκρѣзи еи младаѣнциѣмъ	g(ospod)j ... ško III ₄ Nk, k(a)ko Nm ... èvi1' ... esi mladèp' cernъ
Мат. 12:20 + Ис. 42:3 с. 256, с. 650, с. 710 44(52)b	quassatam non confringet Ис. quassatum non conteret	<i>συντετριμμένον οὐ κατεάξει</i> Ис. <i>τεθλασμένον οὐ συντρίψει</i>	quassatum non conterendum	nalomjenu nije dlgb dolomiti	сѣкромѣнѣзи не прѣломитъ	липисват

Евангелие	Вулгата	NTG	Бенедиктинска регула	Пашманска регула	Маринско евангелие	хърватски мисали и бревиари
Мат. 13:52 с. 256, с. 650, с. 710 44 (52)b + 1 Тим. 2:3-2 + Тит 1:8 ²	qui profert ... nova et vetera Oportet ergo ... esse sobrium sobrium... continentem	ὅστις ἐκβάλλει καινά καὶ παλαιά δεῖ ὄν εἶναι νηφάλιον σόφρονα ... ἐγκρατῆ	Oportet ergo ... unde profertat nova et vetera, ...sobrium	tada d'lg mu je(stv) ... povidati bese- du novu i vethu trizmu - вместо trizmu	же износитъ нова и ветъхла Сл подбавлетъ во ... трьезвннкоу цъломъ, дръвоу ... трьезвннкоу	Iže (Ki Hm) izno- sit (v' znositi Nk) novaē i vethaē III ₄ Nk Ro липсват
Мат. 16:24 , Марк 8:34 СБ, Лук. 9:23 с.144, с. 456, с. 658 9a	abneget semetip- sum ... et sequatur me	ἀπαρνησάσω ἑαυτὸν ... καὶ ἀκολουθήσω μοι	Abnegare seme- tipsum sibi, ut sequatur Christum	Svoju volju ostaviti, b(o)žiju plniti	да отъврѣжетъ са себе. ... і въ слѣдъ мене грядетъ	da otvīzet' se samъ sebe ... i po mně da gredetъ III ₄ Ro Hm
Мат. 18:15 с. 242, с. 626, с. 703 38(46)a 1 Кор. 9:20	lucratu es / eris ut ... lucrater	ἐκέδησα ἦνα ... κεδήσω	ad lucrandas	prinahoditi	приобрѣщеш/ приобрѣзъ кси Cd Pg Th ЖБ ФБ Сл, О АА ... приобрѣщѣж	priobřeš budesi / esi Nk
Мат. 23:3 с. 148, с. 462, с. 660 10a	quaecumque dixerint secundum opera vero eorum	ὅσα ἐὰν εἴπωσιν κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν	quae dicunt quae autem fa- ciunt	Ča zapovida a ča samъ tvori	ѡанко аште рекажъ по дъвоумъ же ихъ	aš'e III ₄ Ro èže Nk Hm липсва rekutъ po dèlom že (i po dèlom Nk) ih' III ₄ Nk Ro, Hm
Мат. 24:45 ¹ с. 258, с. 652, с. 710 45(53)a Лук. 12:42 ²	ut det ... cibum ut det ... tritici mensuram	τοῦ δοῦσαι ... τὴν προσῆν τοῦ δίδουσαι ... τὸ σπομέτρον	qui erogavit tri- ticum	ki je rozdělil p'šenicu	да даветъ ... пшѣж давети ... житомъ, вѣрине	da daēti III ₄ daetъ Nk Ro, da dastъ Hm ... piću липсват

Евангелие	Вулгата	NTG	Бенедиктинска регула	Паиманска регула	Маринско евангелие	хърватски мисали и бривиари
Мат. 24:47¹ , Мат. 24:45 ² , Мат. 25:21 ² Лук. 12:42 ³ с. 258, с. 652, с. 710 45(53)a	dico super omnia bona 24:45 ² familiam 25:21 ² multa 12:42 ³ familiam	λέγω ἐπι τοῖς ὑπάρχουσιν τῆς οἰκτερίας πολλῶν τῆς δεσποτείας	dico super omnia bona	govoru više dobra	глаго мадз имѣнемъ дѣломъ многоглы челѣдникъ	g(lago)ju III ₄ Nk Ro govoru Hm nad' III ₄ Ro nada Hm im'eniem' III ₄ Nk Ro imin' em' Hm čeladiju mnogimi lipvat
Мат. 25:35 с. 232, с. 610, с. 698 34(42)a	collexistis	συνήγαγέτέ	suscepistis	prijaste	въвѣсте / въведе, досте	въвѣсте III ₄ prište Hm
Мат. 25:36¹ , Ис. 58:7 с. 144, с. 456, с. 658 9a	cooperuistis infirmus visi- tastis	περιβιάλατέ ἡσθενήσα ἐπισκέψασθε	vestire infirmum visitare	oblíci nemoč' noga pohoditi	одрѣсте болѣхъ / болѣнъ бвхъ посетисте	odšte III ₄ Nk Ro odiste Hm 24:43 oblěkoste Nk boln' III ₄ Bolanъ Hm bēh' III ₄ Nk Ro bihъ Hm posētiste III ₄ Nk Ro pohodiste Hm
Мат. 25:36² с. 204, с. 570, с. 686 24(32)a	quandiu fecistis	ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε	Quod fecistis	Nemočan bihъ pohodiste	понеже сътвористе	poneže III ₄ Ro eže Nk ča Hm stvoriste III ₄ Hm
Мат. 25:40 с. 204, с. 570, с. 686 24(32)a			Quod fecistis	Čto učiniste		

Евангелие	Вулгата	NTG	Бенедиктинска регула	Пашманска регула	Маринско евангелие	хърватски мисали и бревиари
Мат. 26:50 с. 246, с. 636, с. 705 40(48)b	Amice ad quod	ἐπίταίγε ἐφ' ὃ	Amice ad quod	Brate nač'	Дрoуже на неже	Druže na neže III ₄ čto Nk Ro što Hm
Марк 12:30 , Втор. 6:5, Мар. 22:37, Лук. 10:27 ² с. 144, с. 456, с. 658 9a	Diliges ex tota virtute 10:27 ² ex omni- bus viribus tuis 6:5 ex tota forti- tudine	ἀγαπήσεις ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος ἐν ὅλῃ τῇ ἰσχύᾳ ἐξ ὅλης τῆς δυναμείως	diligere ex tota virtute	ljubite s' vseju močiju	взлoубиши / взлoубиши 22:37, Дo. лoубиши DI FI GFTr всeяж крeпoстнeяж	липсваг 10:27 ² Vzljubiši 22:37 ljubiši 10:27 ² vsimi sila- mi Hm
Марк 12:31 , Лук. 10:27 ¹ , Мат. 19:19, Мар. 22:39, Рим. 13:8, Рим. 13:9 ¹ , Гал. 5:14, Як. 2:8, 1 Сол. 4:9 ² , 1 Петр. 1:22 ² с. 144, с. 456, с. 658 9a	diliges proximum sicut / tamquam teipsum 1 Сол. 4:9 ² Рим. 13:8 diligatis invicem 1 Петр. 1:22 ² invicem diligite	ἀγαπήσεις τὸν πλησίον ὡς σεαυτὸν τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους ἀλλήλους ἀγαπήσατε	(diligere) tamquam se ipsum	ljubi drugъ druga koliko sebe	взлoубиши / взлoубиши искр'н'ваго / блaжeн'ваго Сл O Mат C89 C502 / пo-дрoужa Zg т'во сам'z самeбe 4:9 ² лoубити Дрoужe Дрoужa Mат C89 C502 13:8 Сл O 1:22 ² C93 C94 Mат C88 Ч K ГБ OБ Дрoужeз Дрoужa лoубeтe	Vzljubiši 10:27 ¹ , 13:9 ¹ , 5:14, 2:8 iskr' n'ago III ₄ Nk Ro Hm Vb II 22:39, 13:9 ¹ iskrn'ega Hm eko III ₄ Nk Ro Vb II k(a)ko Hm samъ sebe 13:8 drugъ druga ljubite Hm Ed pr 1:22 ² ljubete se Vb I

Евангелие	Вулгата	NTG	Бенедиктинска регула	Пашманска регула	Маринско евангелие	хърватски мисали и бривиари
Лук. 6:28 ¹ с. 146, с. 458, с. 659 9b	maledicentibus	τοὺς κατασφαινοῦντας	maledicentes sed	klevetnike da	кљвѣѣцѣлѣ	липисват
Лук. 10:16 ¹ с. 150, с. 466, с. 661 11a	qui audit audit	ὁ ἀκούων ἀκούει	qui audit audit	Ki poslušajut' poslušajut's	Слушамѣи слушаѣтѣ	Slušaei slušaet
Лук. 10:16 ² с. 150, с. 468, с. 662 11b						
Лук. 12:35 с. 120, с. 418, с. 650 2a Еф. 6:14/15 I Петр. 1:13 СБ	lumbi lumbos	οἱ ὀσφύεις τὴν ὀσφύον	lumbos		чрѣсѣлѣ	črěsla III ₄ Ro Nk Hm Edpr
Лук. 12:42 ¹ с. 256, с. 648, с. 709 44(52)a	dispensator	οἰκονόμος	dispensatore	narejemika	прѣставѣникѣ	липисват
Лук. 12:48 с. 140, с. 448, с. 656 7b	commendaverunt multum plus petent	παρέδωκετο πολὺ περισσότερον αὐτῆρουσιν	plus committitur plus exigitur	veče vzda veče se hoče	прѣдѣлѣлѣ мѣшьшѣ просѣтѣ	липисват
Лук. 14:11, Лук. 18:14, Мар. 23:12 с. 154, с. 472, с. 663 12b	qui se exaltat 23:12 Qui se exaltaverit	ὁ ὑψῶν 23:12 ὄσπεῖς ὑψώσεται	qui se exaltat	ki se vznaša	взгносѣи сѣ никѣ възнѣсѣтѣ сѣ	vznosei se 23:12 Iže III ₄ Nk Ro ki Hm vzno-sit' se

Евангелие	Вулгата	NTG	Бенедиктинска регула	Пашманска регула	Маринско евангелие	хърватски мисали и бревиари
Лук. 16:2 с. 256, с. 650, с. 709 44(52)a	rationem vilicationis tuae	τὸν λόγον τῆς οἰκονομίας σου	rationem vilicationis suae	računъ ot' vs(i)hъ svoihъ dělъ	отъвѣтъ о прѣставлени домоуправѣнь	otvĕtъ III ₄ Hm računъ Ro o pristav' stvĕ III ₄ Nk Ro pristav' stvi Hm tvoemъ
Лук. 21:34 с. 210, с. 578, с. 689 26(34)a	Attendite ne forte graventur in stupula et ebrietate	Προσέχετε μή ποτε βαρυνθῶσιν ἐν κρατῆρα καὶ μέθῃ	Videte ne graventur stupula	Varuje se da ne budutъ poražena skozî zalîšno ob'jidamъje i pîtъje	Вънимайте еда когдѣ отжажѣтъ об'ѣданнѣмъ и пьвѣньствомъ	липсват
Йоан 6:38' с. 150, с. 466, с. 662 11b	descendi non ut faciam sed	καταβέβηκα οὐχ ἵνα ποιῶ ἀλλά	Non veni facere sed	1. Ne pridohtъ čî-niti da 2. Nisamъ prišalbъ tvoriti na	сѣнидѣ да не творѣ да не творѣ на III ₄ Nk Ro da Hm	snidъ da ne tvorû na III ₄ Nk Ro da Hm
Йоан 6:38' с. 158, с. 480, с. 666 15a						
Йоан 12:35' + 1 Кор. 9:24 с. 120, с. 416, с. 650 1b	ambulate dum lucem comprehendant	περιπατεῖτε ὡς τὸ φῶς καταλάβη	currite dum lumen comprehendant	tacite da svĕtlostъ obimet'	Ходите да нѣдеже свѣтъ иметъ / обиметъ	hodĕte III ₄ Hodite Hm dondeže III ₄ egda Hm svĕt III ₄ s(vĕ)lъ Hm obimut III ₄ obimutъ Hm